

Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
Irodalomtudományi Doktori Iskola
Irodalomtudományi Doktori Program
Iskolavezető: Prof. dr. P. Müller Péter Dsc

Flach Georgina

A magyar tárgyiasság

Tipológia és történeti vázlat

Tézisfüzet

Témavezető:
Dr. habil. Mekis D. János
(PTE BTK)

Pécs, 2022

Tartalom

A disszertáció kiindulópontjai, célkitűzései

A disszertáció felépítése

Nemes Z. Márió opponensi véleménye

Z. Varga Zoltán opponensi véleménye

Válasz az opponensi véleményekre

Szakmai önéletrajz

Publikációs jegyzék

A disszertáció kiindulópontjai, célkitűzései

Nem is lehetne máshonnan kezdenem disszertációm témájának bemutatását, mint onnan, hogy hogyan is jutottam el saját kérdésfelvetésemig, miért kezdtem el vizsgálni tárgyamat.

Szabó T. Anna *Fény* című kötete volt az első, amivel elemzőként foglalkoztam, később Babits Mihállyal, de érdekelt Rainer Maria Rilke, Nemes Nagy Ágnes, akik mind egyfelé vezettek. Ugyanis mikor megpróbáltam ezeket a költői világokat egy irodalomtörténetileg és irodalomelméletileg is átgondolt viszonyrendszerben elhelyezni, azzal találtam szembe magam, hogy bár gyakran egy kategóriába soroljuk őket – *tárgyiasok* –, a fellelhető tárgyiasságdefiníciók egyike sem illik az alásorolt szövegek mindegyikére. Léteznek olyan meghatározások, amelyek alapján minden tárgyiasság, ami nem szubjektív (vallomásos) költészet. Ezek valójában nem töltik be funkciójukat, s ezt valahogy figyelmen kívül hagyjuk a használatukkor. Elkezdtem utánajárni, s feltűnt, hogy rengeteg fogalom, úgymint tárgyiasság, objektív líra, tárgylíra, objektív tárgyiasság, dologlíra stb. meghatározás nélkül szerepel mindenütt a szakirodalomban, s legtöbbször nem bírnak önálló jelentéssel, nem elkülöníthetők, hanem kvázi szinonimák.

Föltűnt az is, hogy gyakran mossuk össze az objektíváló megszólalásmódot (ahol hangsúlyosan szilárd a lírai én) azokkal a szövegekkel, amelyekben konkrét, kézzel fogható (használati vagy terep-) tárgyak szerepelnek (esetenként a szubjektum érzéseit, tapasztalatait visszatükröződő), mégpedig azzal a leegyszerűsítéssel, hogy mindkettőt tárgyiasság versnek tituláljuk. Arra jutottam, hogy a témáról, s az említett költészetekről való beszéd egyik legalapvetőbb feltétele a *tárgyiasság* fogalmának meghatározása volna, ez azonban nem olyan egyszerű feladat, mint amilyennek elsőre gondoltam, hiszen egyrészt az e fogalmat használó írók legnagyobb része nem definiálja pontosan, mit is ért tárgyiasságon. Tovább nehezíti a helyzetet, hogy több olyan terminussal is él a szakirodalom, amely a tárgyiasság szinonimájaként vagy annak valamely szintén meghatározatlan variációjaként tűnik föl.¹ Vegyük sorra ezeket itt csak felsorolásképpen! Az *objektív líra* fogalmát irodalomtudományos szövegekben csakúgy, mint esszéikben a tárgyiasság szinonimájaként használják. Ezt láthatjuk a tankönyvekben, Rába György írásaiban (például Babits-monográfiájában), Nemes Nagy Ágnes irodalmi tárgyú írásaiban és Lengyel Balázs esszéiben is.

¹ A fogalmak keveredése, egymásba csúszása az angol nyelvű szakirodalomban is megfigyelhető.

Az *objektív tárgyiasság* jelentése szintén nincs specifikálva, bár leginkább Nemes Nagy Ágnes költészetével kapcsolatban találkozhatunk vele, ahogy a *hermetikus tárgyiassággal* is – utóbbi Nemes Nagy Ágnes lírájának hermetikus mivoltából eredhet. Hasonló lehet a helyzet az *elvont tárgyiassággal* is, mely nagyjából egyet jelenthet az *intellektuális tárgyiassággal*, mindkét esetben redundánsnak tűnik a jelző, hiszen a tárgyi líra már tárgyiasságából fakadóan is „elvont”. A tárgyiasság kategóriájába sorolt versek gyakran tekinthetők gondolati lírának, így az „intellektuális” kitétel ennek túlhangsúlyozásából adódhat.

Az előbb felsoroltaknál pontosabban körülírt a *fenomenológiai tárgyiasság*², illetve az *orfikus tárgyiasság*³). Az előbbi például Nemes Nagy Ágnes, utóbbi Rainer Maria Rilke költészete kapcsán kerül elő. Mindkét megjelölés e lírai teljesítményeknek a fenomenológia filozófiai irányzatával rokon szemlélet- és gondolkodásmódjára irányítja figyelmünket, és ezúttal a tágan értett tárgyi vagy objektív líra (amelybe olyan különböző életművek szerzői tartozhatnak egyszerre, mint Rilke, T. S. Eliot, Pound, Babits és Nemes Nagy) fogalmához mérten valóban specifikusabb.

Ez a jelenség azt vonja maga után, hogy a tárgykörben létrejövő szövegek bár nem írják le, mit is értenek tárgyi lírán, egyértelműen nem teljesen azonos értelemben alkalmazzák azt, így egymástól meglehetősen különböző lírai alkotásokat illetnek ezzel a névvel. Szembeötlő továbbá, hogy azon irodalomtudományos szövegek, amelyek – legalább részben – célul tűzik ki a tárgyiasság fogalmának tisztázását, illetve a tárgyiasság hagyomány áttekintését, olyan, nem primer szövegekre támaszkodva taglalják a tárgyiasság fogalmát, amelyek maguk sem nyújtanak átfogó képet.

Arra jutottam, hogy a tárgyiasság fogalmának történeti vizsgálata megoldást jelenthet a szakirodalomban tapasztalható fogalmi széttartásra, így dolgozatom egyik módszertani alappilléreként ezt alkalmaztam. Mivel azonban a fogalmi keveredések szétszalazása szinte lehetetlen feladat, csak a pontatlanságok felmutatására szorítkoztam.

Dolgozatom első részében a világirodalmi tárgyiasság kezdetének fontos szerzőit és recepciójukat vizsgálom az irodalomelméleti fogalomhasználatra fókuszálva, majd a magyar tárgyiasság szempontjából meghatározó költők, s a róluk szóló fontosabb elméleti szövegek

² KULCSÁR SZABÓ Ernő, *Mérték és hangzás: Az „orfikus” tárgyiasság Rilke kései lírájában* = K. Sz. E., *Beszédmód és horizont: Formációk az irodalmi modernségben*, Argumentum, Budapest, 1996.

³ KULCSÁR SZABÓ Ernő, *Uo.*

alapján próbálom rekonstruálni a fogalomhasználat (és ebből fakadóan a csoportosítás) anomáliáit.

Ezt követően, második módszertani pillérként, egy lehetséges tárgyiasságtipológiát mutatok be. A tipológiát primer szövegek (versek) értelmezése-csoportosítása során állítottam fel, s célja, hogy segítségével leírhassem, mi is a tárgyiasság; egyes típusai milyen jellegzetességeket mutatnak. Ettől a rendszerezéstől azt remélem, hogy közelebb segít a tárgyiasság alakulástörténeti megismeréséhez, azon belül is a magyar tárgyiasság lírai tradíciójának fölméréséhez, s hogy segítségével kimutatható, milyen hatást is gyakorol a kortárs magyar irodalomra ez a paradigma. A tipológia merev (és olykor leegyszerűsítő) keretrendszernek tűnik, mint minden osztályozás, azonban tisztában vagyok azzal, hogy vegytiszta kategóriák az irodalomban nem léteznek, így egy-egy vers természetesen szét is feszíti saját kategóriájának határait, az áttekintéshez mégis szükséges ezzel dolgoznom.

A disszertáció felépítése

A dolgozatom tehát elsősorban két módszertant követ, az egyik egy fogalomtörténeti és alakulástörténeti vizsgálat, a másik pedig egy primer szövegek alapján felállított poétikai jellegzetességekre fókuszáló tipológia.

A disszertáció első fejezete a tárgyiasság világirodalmi gyökereihez nyúl vissza. T. S. Eliot és Ezra Pound – elsősorban szekunder szövegeire koncentráló – befolyását firtatja a tárgyiasság fogalomhasználatára szempontjából, különös tekintettel az Eliottól származó, azonban önálló életre kelő objective correlative kifejezésre. Az angolszász ág mellett pedig Rainer Maria Rilke, a magyar irodalomra különös (és többszöri) hatást gyakorló poétikai életművét tekintetem át.

A második fejezetben Rilke magyarországi hatását vizsgálom bővebben. (Tudatosan és értelmezői/módszertani megfontolás alapján a magyar fordításban fellelhető szövegeit elemzem. Foglalkozom a Rilke-fordításból nyerhető irodalmi konklúziókkal.) Először Kosztolányin keresztül, majd a fenomenológia irányzatának rövid bemutatása után a fenomenológiai tárgyiasság fogalmán át. Ezek után a magyar fordításban elérhető Rilke-versek poétikai elemzését végeztem el, hogy közelebb érhessek ahhoz a poétikai jellegzetességeket figyelembe vevő tárgyiasság-tipológiához, amittől a tárgyiasság osztályozhatóságát, csoportosítását és így történeti áttekintésének pontosságát is remélem. A fejezetben megkíséreltem bemutatni, hogyan és milyen szinteken jelenik meg Rilke költészetében a fenomenológiai gondolkodás, illetve a személytelenítő, illetve személytelenséget közvetítő

beszédmód a szereplirától a gondolati költészeten át egészen a Dinggedichtek speciális kategóriájáig. Ebben a részben nemcsak azt villantottam fel, hogy a fenomenológia irányzatához hogyan kapcsolódnak a Rilke-szövegek, illetve maga a tárgyiasság (dologi) költészet, hanem azt is, hogy milyen más ismeretelméleti és művészetfilozófiai elgondolásokkal, irodalomelméleti irányzatokkal rokonítható gondolatokat tartalmaz.

A harmadik fejezetben fontosnak tartottam áttekinteni, hogy a magyar irodalmon belül, mely alkotókat szokás a tárgyiasság valamelyik fajtája kapcsán emlegetni, azaz megkísérlem összegyűjteni, milyen kategóriákkal, mely alkotók tekinthetők számottevőnek a magyar tárgyiasság alakulástörténetének szempontjából. Néhány alkotót csak érintőlegesen említettem, s voltak olyanok is, akikkel fontos volt behatóbban foglalkozni. Ez elsősorban attól függött, mennyire markáns fogalom a tárgyiasság a saját költői önelbeszélésükben vagy a róluk kialakult diskurzusban.

Ebben a fejezetben határoztam meg a tárgyiasság típusait, valamint megkísértem megválaszolni, hogy vajon a tárgyiasság tekinthető-e irányzatnak, s ha igen, hogyan illeszkedik ez más művészettörténeti vagy líratörténeti fogalmak közé.

Ezt követően hosszabban időztem el a magyar tárgyiasság markánssá válásában fontos szerepet játszó költők műveinek elemzésével. Három magyar költői életművet választottam, Babits Mihályét, Füst Milánét és Nemes Nagy Ágnes tárgyiasság/objektívna tartott líráját (lírájának egy-egy témánkhöz kapcsolható szakaszát). Kiindulásképpen összefoglaltam a szakirodalom legfontosabb leíró/kategorizáló fogalmait, meghatározásait, majd elhelyeztem őket a saját tipológiám szerint. A besorolás mentén végzett értelmezésükkel zártam az egyes egységeket. A negyedik fejezet Füst Milán és Babits Mihály líráját térképezi fel ekként, az ötödik fejezet pedig Nemes Nagy Ágnes lírájával foglalkozik egyrészt a fent említett tipológia alapján, másrészt a különböző Nemes Nagy-értelmezéseket áttekintve.

A magyar tárgyiasság kezdeteinek feltárása és a tipológia bevezetése után a dolgozatom folytatódhatott volna abba a kézenfekvő irányba is, hogy áttekintem az elmúlt, nagyjából 60 év hazai líratermését és különböző életműveken keresztül történetileg végigkísérem a tárgyiasságok alakulását. A korai tárgyiasságok sorába illeszttem József Attila, Szabó Lőrinc költészetét, majd tovább folytatom Weöres Sándor, Tandori Dezső, Oravecz Imre, Szijj Ferenc, Takács Zsuzsa, Károlyi Amy, Gergely Ágnes, Kemény István költészetének egyes állomásaival. Mindezekkel azonban több könyvre elegendő kutatási anyagot halmoztam volna fel, s azt remélem, a felvázolt tipológia alapján az egyes szerzők esetében bárki elvégezheti ezt

a munkát. Az én célom a dolgozat zárásában már csupán annyi volt, hogy két, tetszőlegesen választott lírai kapcsolódásra felhívjam a figyelmet, ezzel is bizonyítva, hogy a tárgyias tendencia máig követhető költészetünkben.

Szabó Lőrinc és József Attila költészetének áttekintésétől ehelyütt továbbá a következők miatt tekintetem el. Egyrészt mindkét szerző igen gazdag szakirodalommal rendelkezik, amely szakirodalom főbb poétikai sajátosságait már bőven feltárták, illetve a tárgyiasághoz a szakirodalom, és saját értelmezésem alapján is sokkal inkább az énhatárok megbomlásának tapasztalata alapján, s annak poétikai hozadékai mentén illeszkednek, semmint a konstruktivista szerkezet, a tárgyias/személytelen nyelven keresztül. Így bár ezen életművek jó része a személytelenség líratípusába sorolható, a három halmazos felosztáson belül leginkább a B kategóriába, ahol a lírai én mint középpont elbizonytalanítására irányuló poétikai megoldások a mérvadók. A tárgyiaság (személytelenségnél szűkebben értett kategóriája) azonban a metszetekben helyezkedik el meglátásom szerint, azaz a gondolatisággal, a stilisztikával és a nyelvvel egyszerre operál. S igaz ugyan, hogy erre, különösen József Attila költészetében találnánk példát, ugyanakkor ez az elemzői kitérő nem ígért újabb belátásokat az eddigieken kívül.

Nem lehet azonban, s nem is akarom ezeket az életműveket ilyen egyszerűen elintézni a tipológiám szempontjából sem, azonban az ezekre irányuló kutatás egy oldalirányú leágazása lehetne annak, amit a tárgyiaság kapcsán áttekinteni szerettem volna, s nem is hiszem, hogy a két életmű megértéséhez érdemben hozzájárulna. Ehelyett tehát egy nagy ugrással a kortársakra próbáltam meg alkalmazni a felállított kategóriákat, mégpedig Szabó T. Anna költészetének korai és középső szakaszára, melyben erőteljes hatása mutatkozik a Nemes Nagy Ágnesnél is látott tárgyiaságtípusoknak és lírai attitűdnek. Végül pedig Szálinger Balázs ismeretelméleti súlyokkal bíró tájlrájára tértem ki bizonyítandó, hogy a tárgyiaság a magyar költészetben (is) ma is jelenlévő és tovább gazdagodó irány.

Dolgozatomban tehát arra az egyszerű kérdésre kerestem a választ, hogy meg lehet-e határozni, mi is a tárgyias költészet, közelebről pedig, hogy mi a tárgyias költészet a magyar irodalomban.

A disszertáció még biztosan bővíthető lenne két irányban. Az egyik lehetőség a kihagyott korszak szerzőinek vizsgálata volna. A következő szerzők életművét volna érdemes tüzetesen áttekinteni: Tandori Dezső, Oravecz Imre, Szijj Ferenc, Takács Zsuzsa, Gergely Ágnes, Borbély Szilárd. Illetve a másik irány a továbbgondolásra a kortárs szerzők tárgyiaság felőli

olvasata: Tóth Krisztina, Závada Péter és más fiatal, kötettel még nem vagy csak alig rendelkező költők. A jövőben talán erre is sor kerülhet.

Nemes Z. Márió opponensi véleménye

Bírálat Flach Georgina A magyar tárgyiasság - Tipológia és történeti vázlat című doktori értekezéséről

Flach Georgina A magyar tárgyiasság – Tipológia és történeti vázlat című disszertációjában egy az irodalomtudományos diskurzust már régóta kísértő módszertani-teoretikus „tisztázatlanság” nyomába ered. Nyitó diagnózisa szerint a modern és a kortárs lírában egyaránt fontos szerepet betöltő tárgyiasság költészeti hagyomány reflexiója esetében explicit (vagy legtöbbször implicit) fogalmi konfúziók sűrű hálójába keveredünk: „Léteznek olyan meghatározások, amelyek alapján minden tárgyiasság, ami nem szubjektív (vallomásos) költészet. Ezek valójában nem töltik be funkciójukat, s ezt valahogy figyelmen kívül hagyjuk a használatukkor. Elkezdtem utánajárni, s feltűnt, hogy rengeteg fogalom, úgymint tárgyiasság, objektív líra, tárgylíra, objektív tárgyiasság, dologlíra stb. meghatározás nélkül szerepel mindenütt, s legtöbbször nem bírnak önálló jelentéssel, nem elkülöníthetők, hanem kvázi szinonimák.”(2.) Vagyis mind az irodalomtudományban, mind a kritikai közbeszédben elmosódik a tárgyiasság jelentése, miközben a hozzá társított poetológiai terminusok (objektív tárgyiasság, hermetikus tárgyiasság, elvont tárgyiasság, intellektuális tárgyiasság, fenomenológiai tárgyiasság, orfikus tárgyiasság stb.) diffúz halmaza is csak tovább fokozza a fogalmi zűrzavart, ezzel is megnehezítve a különböző poétikák közti differenciálást. „Ez a jelenség azt vonja maga után, hogy a tárgykörben létrejövő szövegek bár nem írják le, mit is értenek tárgyiasság lírán, egyértelműen nem teljesen azonos értelemben alkalmazzák azt, így egymástól meglehetősen különböző lírai alkotásokat illetnek ezzel a névvel. Szembeötlő továbbá, hogy azon irodalomtudományos szövegek, amelyek – legalább részben – célul tűzik ki a tárgyiasság fogalmának tisztázását, illetve a tárgyiasság hagyomány áttekintését (...), olyan, nem primer szövegekre támaszkodva taglalják a tárgyiasság fogalmát, amelyek maguk sem nyújtanak átfogó képet.” (3.) A tárgyiasság reflektálatlan pseudo-fogalma ezek szerint leginkább abban a diszkurzív funkcióban tűnik fel, hogy „vele” magyaráznak, de őt magát nem magyarázzák, vagyis hermeneutikai értelemben egyfajta interpretálatlan – mert jelentésében előfeltételezett – interpretánsként működik.

A dolgozat ennek a poetológiai és irodalomtörténeti vakfoltnak a feltárását kísérli meg. Előzetesen történeti perspektívából próbálja feltárni a magyar költészet alakulását is nagyban

befolyásoló „világirodalmi tárgyiasság” 20. század eleji kibontakozását: itt főként T. S. Eliot *objective correlative*- koncepciója, Ezra Pound vorticismusa és Rilke *Dinggedicht*-jei alkotják a legfontosabb vonatkozási pontokat. Utóbbi különösen jelentős a dolgozat gondolatmenete szempontjából, hiszen a magyar tárgyiasság elméleti és költészeti formálódása szempontjából a disszerens Rilke befogadás történetét tekinti meghatározónak (A dolgozat egésze szempontjából Rilkének és a hozzá kapcsolt fenomenológiai tárgyiasságnak nemcsak történeti szerepe van – erre még visszatérek.) A világirodalmi és elmélettörténeti kontextust illetően ugyanakkor volt némi hiányérzetem, ugyanis a francia szimbolizmus tradíciójában értelmezett személytelenség és *impassibilité*, illetve ezeknek az instanciáknak – a modern líra és líraelmélet számára egyaránt megkerülhetetlen - Mallarmé-féle olvasata nem kerül tárgyalásra, noha ez a diskurzus Gottfried Benn „abszolút költészetre” vonatkozó elgondolásaival, vagy éppen Celan *Meridian*jával szoros összefüggésben nagyban meghatározza, hogy mit gondolunk a lírai személytelenség lehetséges pozícióról a későmodernség és utómodernség összefüggésében.⁴ Persze el tudom képzelni, hogy Füst Milán vagy Babits Mihály tárgyiasságát a fenti kontextusok nélkül értelmezzük, de a helyzet Nemes Nagy Ágnes, illetve a dolgozat által tárgyalt magyar szerzők sorából általam hevesen hiányolt Oravecz Imre esetében már problematikussá válhat. A vélt vagy valós hiányokkal való zsonglörködés nem feltétlenül a jóhiszemű opponensi pozíció ismertetőjele, ezért a későbbiekben még visszatérek arra, hogy miért tartanám konstruktív szempontból fontosnak a szöveg bővítése esetében egy Oravecz-fejezet beiktatását.

A tárgyiasság fogalomtörténeti árnyalása után következik a dolgozat „szíve”: az ún. tárgyiasság-tipológia kidolgozása. A szerző irodalmi – alapvetően klasszikus és későmodern szövegek – értelmezése és csoportosítása segítségével állítja fel rendszerét, melytől egyrészt azt reméli, hogy segít rögzíteni a tárgyiasság magyar alakulástörténetének csomópontjait, másrészt hogy általa kimutathatóvá válik ennek a diffúz hagyománynak a kortárs költészetre gyakorolt hatása. Azt gondolom, hogy az első elvárásnak a tipológia sok szempontból eleget tesz, hiszen a fejezetek verselemzéseit által bizonyítva sikerül azonosítani a recepció számos értelmezési elsiklását. Itt én nem is mindig „pontatlanságokról” beszélnék, hanem inkább arról, hogy a kritikai beszédben, illetve a költők saját önértelmezéseiben a fogalmak olyan kisajátítása és átmosása megy végbe, mely az egyes nemzetközi mintákat esztétikai ideológiai igények mentén írja át. Ennek például Nemes Nagy Ágnes és Lengyel Balázs esetében lehetnek irodalompolitikai-szociológiai okai is, de ez már kívül esik a dolgozat felvállalt fókuszán. A

⁴ Ehhez vö. Angyalosi Gergely: *A lírai személytelenség kérdéséhez*, *Literatura*, 1997/2, 203-209.

második elvárás tekintve ugyanakkor az eredmények szerényebbek. Személy szerint meg vagyok róla győződve, hogy a szerző helyes úton jár sejtésével, miszerint a tárgyiasság különböző formációi nagyban meghatározzák a kortárs költészet (legújabb) trendjeit (is), ugyanakkor ennek diszkurzív bemutatása hosszabb kifejtést, több esettanulmányt, illetve az irodalmi mező és a költői episztémé alaposabb kontextualizálását igényelné. Ennek hiányában a két kortárs fejezet, főként a Szálinger Balázs költészetével foglalkozó, inkább tűnik szigetszerű, egymással is nehezen összeköthető monásznak.

A tipológia, szerkezetét tekintve, a költői személytelenség típusai mentén tagolódik. Ebben érvényesül egy bizonyos fokozatosság, mely a tárgyiasság „ellenpontoszerű” (mint „nem alanyi költészet”) felfogásából táplálkozik: „A tárgyiasság meghatározásához, ahogy a tipológiám felállításánál magam is, Cs. Gyimesi is legtávolabbról indulva, vagyis a vallomásos líra ellenpontjaként, a lírai szubjektum szemérmesebb megnyilvánulásaként tekint a tárgyiasságra általánosságban.”(66.) Ez az építkezés leképzi a magyar diskurzusban történetileg érvényesülő, Halász Gábor⁵ által széleskörűen popularizált, felfogást, miszerint a tárgyias, objektív stb. líráról egyfajta aszimmetrikus ellenfogalomként gondolkodunk, mely feltételezi a maga Másikját, az alanyi, vallomásos, személyes, közvetlen stb. lírát. Ugyanakkor, ha abból indulunk ki, hogy a tárgyiassággal kapcsolatos irodalomtudományos probléma egyik gyökere a fogalom interpretálatlan interpretánsként való reflektálatlan használata, akkor ez a módszertani nehézség az ellenpólus(ok) esetében talán még fokozottabban fennáll, hiszen az alanyi-vallomásos-személyes-közvetlen beszédpozíció a magyar költészet egyfajta „természeti állapotaként” van kezelve. Amennyiben tehát a tárgyiasságot személytelenítési stratégiák összefüggésében kívánom tárgyalni, akkor érdemes alaposan kidolgozni, hogy a vizsgált költészettörténeti pillanatban mi számít „személyesnek”, milyen kódok és gyakorlatok termelik ezt az „effektust”, illetve milyen feltételek - történetileg meghatározott szubjektumstruktúra, antropológia, emberkép stb. – mentén alakul ki a költő vonatkozásban jelentéses „személy” fogalma. (Ezek a kérdések ugyanúgy vonatkoznak a személytelenítéssel gyakran párhuzamosan kezelt dehumanizáció problémakörére is, hiszen a dehumanizáció mindig implikálja a szöveg / irodalom / kultúra „humanitásának” bizonyos felfogását, melyet aztán felbontani kíván.) A fiatal Lukács György épp a Stefan George-olvasás kapcsán veti fel a személyesség-személytelenség kódjainak olvasástörténeti és társadalmi meghatározottságát: „*De mit jelent ez a hidegség, ez az impassibilité, amiről annyit és olyan állandóan beszélnek? Bizonyos, hogy*

⁵ Halász Gábor: *A líra halála*, in: Halász Gábor: *Válogatott írásai*, Magvető, 1977.

egy ennyire ismétlődő érzésnek mély lelki alapjai kell, hogy legyenek, de éppoly bizonyos az is – ezer dokumentumból igazolható – hogy ami tegnap hideg és bántóan objektív volt, annak rejtett líráját ma már sokan megsejtik, és holnap túlságosan lágynak, túlságosan mindent elmondónak, nagyon is szubjektívnek és lírainak fogják érezni. Olyasvalami ezeknek a fogalmaknak ingadozása, mint a klasszicizmusé és a romantikáé, amikről már Stendhal feljegyezte, hogy minden romantikus volt, és minden klasszikussá lesz; a klasszicizmus a tegnap romantikája, a romantika a holnap klasszicizmusa. És éppen így impassibilité és szubjektivitás, hidegség és melegség között is csak időbeli különbségek lennének; más szóval: csak fejlődéstani, csak történelmi kategóriák volnának, nem esztétikaiak.”⁶ Tehát ahogy a tárgyiasság, úgy a személyesség is szubjektum-, költészet- és társadalomtörténetileg meghatározott, hiszen már Petőfi vagy Ady esetében is mélyen problematikus vallomás és szerep viszonya, de ami a dolgozat szempontjából fontosabb, a kortárs kritika olyan életműveket is (pl. Peer Krisztiánét) az alanyi líra területére sorol mostanában, melyek ironikus (ön)tárgyiasító stratégiákat alkalmaznak, illetve a személy(essége)t is egyfajta nyelvi-tematikus „szerep” effektusaként viszik színre. Vagyis a tipológia egyes elemei a kortárs alanyi líra szempontjából is értelmezhetőek, hiszen az alanyiság mint (irodalom)történeti kategória is változik. Mindez pedig nem független a (poszt-)posztmodernitás irodalomantropológiai kondícióitól, ahol a szubjektum „likviditása” és nyelvi-mediális szituáltága megkerülhetetlenné teszi a „közvetlen közvetítettség” (Helmuth Plessner) reflexióját.

Ehhez a kérdéskörhöz (is) kapcsolódnak a szerepvers fogalma körüli – az alanyi és tárgyiasság konfúziókhöz mérhető, illetve velük össze is kapcsolódó – operatív nehézségek. Egyetértek a disszerenssel abban, hogy a szerepversnek szerepelniük kell egy tárgyiasság tipológiában (B1-B3), ugyanakkor az Én „kimondhatatlanságát” illető Hegelig visszavezethető líraelméleti kételyek nem fokozati távolságot, hanem egyfajta kiasztikus összefonódottságot írnak bele a „személytelenítő” szerep és a „személyes” Én közti viszonyrendszerbe. A szerepversnek ez a szubjektumelméleti komprimáltsága radikális formában így is megfogalmazható: „A nyelv elsődlegességének bármifajta elismerése minden megnyilatkozást szükségszerűen felruháztat valamilyen „szereppel”, ebben az értelemben minden vers „szerepversnek” minősíthető, ami azt is jelenti, hogy bármely lírai én létesülése egyben magával vonja valamilyen „maszk” létrejöttét az olvasás során.”⁷ Ha elfogadjuk Kulcsár-

⁶ Lukács György: *Az új magányosság és lírája* – Stefan George, in: *Uő: A lélek és a formák – Kísérletek*, Napvilág Kiadó, Budapest, 1997, 111-126, 11-112.

⁷ Kulcsár-Szabó Zoltán: A „szerepvers” poétikájáról, in: Kabdebó Lóránt – Kulcsár Szabó Ernő – Kulcsár-Szabó Zoltán, Menyhért Anna (Szerk.) *Újraolvasó - Tanulmányok Ady Endréről*, Anonymus Kiadó, Budapest, 1999, 204-210, 204.

Szabó Zoltán felvetését, akkor a szerepvers fogalmának kiüresedésével, illetve újraértelmezésének kényszerével nézünk szembe, mely a tárgyiasság tipológia szempontjából megnehezíti a személytelen-személyes ellenpontoszerű fenntartását.

Ahogy korábban már jeleztem, a dolgozat történeti felvezetésében, illetve magában a tipológiában is hangsúlyos szereppel bír Rilke életművének középső szakaszát (főként az *Új versek* (1907) világát) meghatározó Dinggedicht-koncepció, illetve annak egy specifikus, fenomenológiai olvasata. Mivel úgy gondolom, hogy a Rilke-gondolatmenet egyfajta látens módszertani (illetve érték-) orientációs funkciót tölt be, ezért hosszabban elidőznék a tárgyalásánál

A Dinggedicht jelentése, a fogalom Kurt Opert általi 1926-os megalkotása óta, viták keresztüzében áll. Opert egy „objektivista” irányból határozta meg a költemények hangoltságát: személytelen, epikus-objektív leírása egy létezőnek. Ezzel a megközelítéssel szemben számos „szubjektivista” értelmezés is létezik, mely vita nyilvánvalóvá teszi, hogy a Dinggedichtek megértésének egyik kulcsa Én és nem-Én dinamikus szituálása a „dologgá válás” (Dingwerdung) színre vételében. Erre a feladatra tűnik alkalmas eszköznek a fenomenológiai olvasat, melyet a disszerens Kulcsár Szabó Ernő alapján a következőképp bont ki: *„A szokásosan értett tárgyias költészet rilkei iránya láthatóan sokkal szorosabb kapcsolatot tart fenn a tárgyakkal. A Dinggedicht, vagyis tárgyköltészet – értelmezésében – valóban egy tárgy leírását, megragadását tűzi ki célul. A tárgy fogalma természetesen tágan, fenomenológiai értelemben értendő, vagyis tulajdonképpen minden az lesz, amire a szemlélet irányulhat, illetve Rilke költészetében olyan létezőt jelent, amely önazonosságban van magával: „a tárgy közelebb van saját lényegéhez, mint az emberi létező”,⁵⁴ a létezés egy meghatározott szintjével, minőségével azonos. Ebben a verstípusban a lírai én csak mint szemlélő van jelen, a (saját) személyesség, a szubjektum így háttérbe szorul, s a megjelenő tárgyak (Ding) nem valami más jeleként, nem is a tudati tartalom kifejezéseként tűnnek föl, hanem tárgyságuk (az, ahogy az észlelet számára adódnak) megragadása, középpontba állítása a vers célja.”* (18.) A Rilke-recepcióban Käte Hamburger alapozta meg a Dinggedichtek fenomenológiai értelmezését.⁸ Hamburger szerint Rilke versei fenomenológiai redukciót hajtanak végre, melynek nyelvi eszköze kiemelt módon a hasonlat, illetve a husserli „lényeglátást” (Wesenschau) gyakorolják. Ez az értelmezés számos ellenvetést váltott ki, itt főként Wolfgang

⁸ Käte Hamburger: *Die phänomenologische Struktur der Dichtung Rilkes - Philosophie der Dichter*, Stuttgart, Kohlhammer, 1966.

Müller írásai említendők⁹, aki kétségbe vonja, hogy a versek „tárgyas szólása” (sachliches Sagen) megfeleltethető a fenomenológiai redukció husserli kívánalmainak, ugyanakkor ez nem feltétlenül a fenomenológiai olvasat lehetőségét *általában*, hanem Rilke költői fenomenológiájának Husserl felőli homogenizálását érinti.¹⁰ Luke Fischer például arra az álláspontra helyezkedik, hogy a fenomenológiai szerzőkkel-szövegekkel reflektált viszonyt nem ápoló Rilke alapvetően képzőművészet-esztétikai felismeréseken keresztül kifejlesztett tárgyiasság-poétikája a husserli fenomenológiai protokoll hiányában is értelmezhető fenomenológiai kontextusban, mégpedig Heidegger vagy Merleau-Ponty alapján. Fischer Rilke költészetét a „*kivételes(ség) fenomenológiájaként*” (phenomenology of the exceptional) értelmezi, vagyis a természet olyan dinamikus, dialogikus és nem-metafizikus – ámde a misztikával rokon – feltárást tartja a szövegek filozófiai tétjének, mely meghaladja a mindennapok fenomenológiájának husserli kereteit, mégpedig a dologból (Ding) a műalkotásba (Kunst Ding) való átváltoztatás személyes-személytelen epifániaként való megjelenítése által.¹¹

A fentiekre csak azért tértem ki, hogy némileg láthatóvá váljon fenomenológia és Rilke-recepció komplexitása, melyet a dolgozat inkább elfed, mintsem feltár, miközben a Husserl-felőli homogenizáció megoldását választja, mégpedig a szövegek lírai differenciáját a filozófiai módszer irányából kimerevítve: „*Az így kapott rejtvénytől eltekintve – ezek legtisztább darabjai talán a Dinggedichte – a fenomenológia filozófiai irányzatában megfogalmazott világtapasztalat felől érthető meg legkönnyebben, sőt, nagy valószínűséggel eleve ezek elméleti alapvetéseit jelenítik meg, fogalmazzák meg a líra nyelvén.*” (32.) Hangsúlyozni szeretném, hogy a disszerens módszertani döntését és a konkrét Rilke-elemzéseket izgalmasnak, illetve hatékonynak tartom, ugyanakkor bizonyos pontokon a filozófiai keret túlzottan mechanikusan kerül alkalmazásra, mely termékeny szempontok kitakarásához vezet. Rilke esetében ilyen a nem-antropocentrikus természet problémája, ezzel összefüggésben az a

⁹ Wolfgang Müller: *Rainer Maria Rilkes "Neue Gedichte": Vielfaltigkeit eines Gedichttypus*, Meisenheim am Glan: Verlag Anton Hain, 1971. és *Rilke und die Dinglyrik der Moderne*, in: Manfred Engel-Dieter Lampig (Szerk.) *Rilke und die Weltliteratur*, Düsseldorf, Artemis und Winkler, 1999, 214–35. A vita összefoglalása Müllertől: *Neue Gedichte/Der Neuen Gedichte anderer Teil*, in: Manfred Engel (Szerk.): *Rilke-Handbuch* Stuttgart, J. B. Metzler, 2004, 296–318.

¹⁰ A fenomenológiai olvasat evidenciáját megtörni (vagy azt differenciálni) szándékozó olvasatok még – az amúgy szegényes – magyar Rilke-szakirodalomban is fellelhetők. Itt mindenekelőtt Bartók Imre kötetét kell kiemelni, melyben a szerző a Ding-költeményeket egy „poetológiai nárcizmus” fetisisztikus objektumainak tartja, melyek az esztétikai gyönyörködtetés ornamentális kényszere mentén mindig visszahajlanak az ember(i)hez: „*a formakényszer sosem az objektív dologból fakad, hanem mindig egy szemlélő, sőt a művet – akár a saját művet is – leplezetlenül élvezni kívánó szubjektivitás sajátjaként lepleződik le. A dolgokra vetett költői pillantás, amely azokat egy új világtér végtelen kiterjedésű középpontjaként, megannyi „üres középként” konstruálja meg, minden, csak nem „érdemtől mentes.”*” (Bartók Imre: *Rilke – Ornamentika és halál*, L’Harmattan, Budapest, 2011, 131.)

¹¹ Luke Fischer: *The Poet as Phenomenologist - Rilke and the New Poems*, Bloomsbury Academic, New York-London, 2015, 172-214.

kortárs (főként biopoétikai és animal studies vonatkozású) szakszövegekben egyre inkább előtérbe nyomuló kérdés, hogy mi az élőlények pontos státusza a dologgá válás eseményében? Utóbbi kérdés életrajzi-történeti szempontból is kontextualizálható, miközben fenomenológiailag is termékeny, hiszen Rilke egyik barátja és levelezőtársa az a Jakob Johann von Uexküll volt, akinek bioszemiotikus Umwelt-értelmezése a német filozófiai antropológia (és többek között Martin Heidegger) egyik viszonyítási pontjává vált az emberi „világ” és állati „környezet” közti megkülönböztetés leírásában.

A Ding-költemények husserli preparációját a dolgozat a tipológiában megerősíti és kiterjeszti, hiszen a fenomenológiai tárgyiasság mint központi kategória (C2C) alapstruktúrája is efelől értelmeződik. A C2C négy alkategóriát tömörít (C2C1 pozitív interszubjektivitás – Dinggedicht, C2C2 önintencionáló vers, C2C3 camera eye, C2C4 negatív interszubjektivitás), melyek a tárgyias költészet (ha a lírai személytelenítést egy folyamatnak vagy fázissornak tekintjük) végpontjait jelölik. Külön kérdés, hogy mindez mennyiben jelent egy implicit esztétikai értékrendet is, melyben a különböző kategóriák nem autonóm stratégiákat, hanem egy költői-filozófiai „feladat” eltérő „sikerültségi szintjét” jelölik. Érzésem szerint a dolgozat versértelmezései bizonyos pontokon, főképp a husserli keret elvárás rendszerként való mechanikus alkalmazása miatt, hajlanak erre a fenomenológiai-esztétikai „tesztelésre”.

Ebből a szempontból (is) érdekes példa *A pályaudvar átalakítása* című Nemes Nagy-vers elemzése, ahol a disszerens álláspontja szerint nem valósul meg a teljes tárgyra irányultság, mert „*a nyelvtani szubjektum hiánya ellenére az Egy pályaudvar átalakítása nagyon is szubjektív szöveg abban a tekintetben, hogy a személyes fantázia elevenedik meg a képi megoldásaiban, azaz a (C2a; megelevenítő poétika), Nemes Nagy Ágnestől már jól ismert kategóriáját valósítja meg újra.*” (119.) Az érvelés szerint a C2C-től alapvetően az tartja távol a verset, hogy a tropológiai figurativitást egy olyan metaforikus kód szervezi, mely a feldúlt városi teret a műtött állati testtel kapcsolja össze. A disszerens szerint ez egy önkényes, „*személyes fantázián*” alapuló párhuzam, mely „*pontatlan*”, hiszen nem képes sem a vadállat, sem a város mint dolog lényegének a feltárására. Az elemzést kritizálva megemlíthető, hogy a szerző nincs tekintettel a prózavers műfaji sajátosságaira, illetve az irodalmin kívülinek mondható regiszterek beépítésére¹² – mely a személytelenítés szempontjából fontos lehetne –, de ennél érdekesebb kérdés, hogy a szubjektív önkényesség miatt elmarasztalt központi metafora tekinthető egy intertextuális stratégia részének is, hiszen itt egy nagyváros-irodalmi toposz megidézéséről van szó. Ugyanis a város mint organizmus, vadállat, szörny stb.

¹² Vö. Kulcsár-Szabó Zoltán: *A prózavers Nemes Nagynál és Oravecznél*, in: *Uő: Jeltelen felhők között – Fejezetek a 20-21. század költészetének alakulástörténetéből*, Ráció Kiadó, Budapest, 2022, 174-196.

szupermetaforája már a 19. század második felétől meghatározza az urbanista diskurzust, illetve a városi érzékelés fenomenológiáját, melynek számos irodalmi leképződése van, sőt konkrétan még a „város-boncolásra” is találhatunk emblematis magyar költészeti példát Szabó *Lőrinc Te meg a világ* című kötetéből.¹³

Mindez árnyalja a központi metafora „személyességének” kérdését, noha lehet, hogy a dolgozat logikája szerint a Nemes Nagy-vers még így se éri el a C2C szintjét, ugyanakkor felmerül egy számomra fontosabb probléma, miszerint milyen viszonyban áll(hat) a fenomenológiai tárgyiasság itt bemutatott kategóriája a nyelvi-kulturális megelőzöttség koncepciójával. Azzal a posztmodernnek is nevezhető tapasztalattal, mely az önazonos szubjektum és a vele szembeállított objektum bináris modelljét a kulturális-társadalmi-nyelvi szövetben való szétszóródás felől ássa alá. A kérdés különösen a kortárs költészet szempontjából releváns, hiszen antropocén körülmények között valójában már autonóm természetéről sem beszélhetünk, hanem egy olyan természetkultúráról, melynek ágensei esetében nem tudjuk tisztán megkülönböztetni a természettörténeti és emberiségtörténeti aspektusokat. A dolgozat Szálinger-fejezete konfrontálódik legélesebben ezekkel a problémákkal, mely egyben zárófejezet lévén, lehetőséget ad számos izgalmas elhatároló és összehasonlító gesztusra is a tipológia korábban körvonalazott kategóriái segítségével.

A disszerens Szálinger Balázs tájköltészetét a C2-es típusú, szubjektumhatárt elmosó tárgyiasságfajtákkal rokonítja, illetve ezek erőterében próbálja meghatározni ezen líra specifikumát. Ennek során reflektáltan szembesül azzal, hogy az általa antropológiai perspektívájúként leírt költészet fenomenológiai irányultságúnak tekinthető ugyan, de mégsem illeszthető be a husserli keretbe, vagyis megszületik a fenomenológiai módszer kibővítésének igénye. *„Az ilyen módon megképződő látás/láttatás ahogyan a fenomenológiai tárgyiasság általában, ellép a szubjektivitástól, és nem is engedi a létező dolgok individualitását felszínre kerülni, ugyanakkor ehelyett a nyelvben leülepedő, elraktározódott, hordozott történelmi, antropológiai mélyrétegeket engedi föltárulni. Ennek következtében itt is más lesz a tárgyak szerepe a versben, hiszen a husserli fenomenológia eidetikus redukcióját végrehajtva a konkrét, individuális tárgy tudatától a fizikai tapasztalaton túli [transzempirikus] síkra lépünk át, ahol a tiszta esszenciák találhatók. Ezáltal pedig a dolog eidosának, azaz lényegfogalmának intuícijához juthatunk el. Ahhoz tehát, hogy milyen is a dolog a maga állandó és lényegi struktúráját tekintve, a vele kapcsolatos esetlegességeket kizárva. Ebben az esetben pedig ennél*

¹³ „Terád / Gondoltam az éjszaka (szebben / nem gondolhat asszonyra senki) / és a februáréji kék hidegben / húszéves rongyos állatok / lékelték mellettem az utat. / Nyílt a vasfödél; rothadó szagok / csaptak ki fehér gőzben gomolyogva / az aszfaltból, ahol a nagycsatorna / megnyitotta Budapest beleit”(Szabó Lőrinc: *Körüti éjszaka*)

is távolabb jutunk a dolog mibenlététől, hiszen az tárul fel előttünk, ahogy a nyelv megmutató ereje ki is takarja előlünk a valóságot és saját történetiséggel, tektonikával és emberismerettel rendelkezik.” (172.) Ezt felismerést azért is üdvözlendőnek tartom, mert innen kiindulva lehetségessé válhat a tipológia kortárs költészet felé való további kiterjesztése.

Irodalomfenomenológiai szempontból mindenekelőtt az antropológia fogalmának a kifejtésére lenne szükség, hiszen az ortodox husserli szempontrendszer alapján egy rendkívül „gyanús” perspektívát jelöl, mely a fenomenológiai redukció meg nem értését, illetve vizsgálat a priori szintjének elvétést jelenti. Vagyis Husserl szemében az antropológia fogalma értelmezési tárgy helyet „bűnjellé” redukálódik, mely az eretnek tanítványokkal (mindenekelőtt Heidegger és Scheler) szembeni fellépés retorikai eszközeként működik.¹⁴ Szálinger módszere ennek ellenére tekinthető egyfajta fenomenológiai archeológiának, mely az emberi és nem-emberi „nyomok” mint tárgyiasságok nyelvi letisztázása mentén próbálja feltárni egy táj (vagy „életvilág”) természetkulturális konstrukcióját. Ezt a szempontot érdemes lenne irodalomelméletileg is megtámogatni, akár Németh Zoltán *antropológiai posztmodern elképzelése*¹⁵ mentén, mely lehetőséget adna a klasszikus modern és későmodern szövegek mentén létrehozott tipológia posztmodern (és neoavantgárd) tapasztalatokkal való ütköztetésére. Utóbbira már csak azért is szükség lenne, hogy a tárgyiasság kortárs formáinak sajátosságai ne valamiféle organikus kontinuitás példáiként homogenizálódjanak, hanem képesek legyenek felmutatni líratörténetileg meghatározott differenciájukat. Ebben segíthetne egy Oravecz Imre költészetével foglalkozó fejezet beiktatása, mégpedig az *Egy földterület növénytakarójának változásának (1979)* tárgyiasság központú elemzése. Ezen kötet jelentősége ugyanis épp egy költészeti korszakhatár körülírásában lelhető fel, mely többek között az én nélküli lírai beszédmód nem modernista változatának kidolgozásában mutatkozik meg.

Bírálatomban kérdések sorozatát fogalmaztam meg, ugyanakkor ez nem azt jelenti, hogy a dolgozattal kapcsolatban ellenérzéseim lennének. Azt gondolom, hogy egy jól strukturált, eredeti szempontrendszerrel dolgozó, alapos munkáról van szó, mely számos megvilágító és új szemponttal gazdagíthatja az irodalmi tárgyiasság diskurzusát. Itt főként a tipológia által lehetővé tett fogalomtisztázási lehetőségekre gondolok, melynek a tárgyiasság életműveket érintő recepció módszertani átvilágítása szempontjából lehetnek majd fontos érdemei. A kortárs költészettel kapcsolatos értelmezési lehetőségek szempontjából már

¹⁴ Nemes Z. Márió: *Antropológia mint vád és ítélet - Megjegyzések Edmund Husserl Fenomenológia és antropológia című szövegének filozófiai kontextusához*, Magyar Filozófiai Szemle 2020/3, 183-191.

¹⁵ Németh Zoltán: *A posztmodern magyar irodalom hármasságja*, Kalligram, Budapest, 2012.

kritikusabb voltam, ugyanakkor úgy gondolom, hogy a projekt folytatásával és kibővítésével ez az ígéret is termékenyen beválthatóvá válik. Javaslom a doktori cím odaítélését.

Nyárad, 2022.07.10.

Dr. Nemes Z. Márió

ELTE BTK
MMI Esztétika Tanszék

Z. Varga Zoltán opponensi véleménye

Opponensi vélemény Flach Georgina *A magyar tárgyiasság: Tipológia és történeti vázlat* című doktori értekezéséről

Flach Georgina doktori értekezésében a tárgyiasság líratörténeti fogalmának körüljárására vállalkozik. E fogalom, mint azt a dolgozat jelzi is, a modern irodalomtörténet egyik kulcsfogalma, a magyar költészet 20. századi alakulástörténetének felvázolásában pedig különösen fontos. A dolgozat legfőbb célkitűzése, hogy eloszlassa azt a fogalmi zűrzavart, amely a tárgyiasság, illetve más, kvázi szinonimaként értett terminusok (objektív líra, személytelenség stb.) okoznak az olyan költemények sajátos poétikájának megértésében, ahol a tárgyi, dologi világ kerül a lírai alkotás középpontjába, illetve hogy egy irodalomtörténeti vázlatban áttekinthesse a terminussal kapcsolatba hozott magyar költői életműveket, azok lehetséges kapcsolatait. Dolgozatának központjába egy, a tárgyiasság és – ehhez szorosan kapcsolódva – a személytelenség-személyesség lírai jelentésalkotó funkcióit osztályozó tipológia kerül, így a műelemző részekben az értelmezést háttérbe szorítja a bemutatott versek besorolása a szerző által alkotott kategóriák valamelyikébe. A disszertáció önálló szellemi munka, a szerző sok energiát mozgósított a bemutatott irodalomtörténeti anyag új szempontú megközelítésére, vállalkozása összességében mégis felemás eredményre vezetett. A következőkben megpróbálom kifejteni, miért.

A tárgyiasság költészet kategóriája a modern magyar líratörténet fontos leíró fogalma, nem függetlenül attól a kritikátörténeti folyamattól, ahogyan az irodalomértés a 20. században eltávolodik az irodalmi művek, esetünkben a költészet értelmezésének kifejezés- és ábrázolásethikái horizontjától. A 20. századi magyar irodalom kontextusában a tárgyiasság költészetelméleti kutatása egyrészt az Újhold körének költészetéhez és esszéisztikájához, másrészt a magyar irodalomtudomány rendszerváltás utáni egyetemi-akadémiai modernizálásához kötődik. A magyar irodalomtudomány, legalábbis néhány jeles képviselőjének ezredforduló körüli kérdéshorizontja erősen meghatározza Flach Georgina értekezésének előfeltevéseit. A tárgyiasság poétikai és irodalomtörténeti vizsgálata ugyanis a dolgozatában sokkal inkább a költői személytelenségnek, vagyis a háttérbe húzódó költői szubjektivitás poétikai megjelenéseinek, illetve az antropomorf lírai én költészetbeli

kritikájának tanulmányozását takarja a magyar és kisebb részben a világirodalmi líratörténetben. Ez a kimondatlan hangsúlyeltolódás bizonyos tekintetben félrevezető, hiszen a cím a tárgyiasság mibenlétének történeti archeológiáját, valamint a tárgyi világ költészetbeli megjelenítésének áttekintését ígéri (de nem végzi el). A tárgyiasság személytelenségre váltása a kilencvenes évek magyar irodalomtudományának horizontjához kötődik. A strukturalizmus utáni irodalomelméleti iskolák hirtelen elvégzett recepciója nyomán a korszak magyar irodalomtudományának egyik legfőbb csapásiránya a szerző- és valóságábrázolás-központú irodalomértelmezés kritikája volt. Szöveg és megértés elvi viszonyának újragondolása, s ennek következményeként az elszemélytelenítés mint episztemológiai értékszempont egyúttal a modernség alakulás- (de inkább fejlődés)történeti vázlatának narratíváját is irányította. E narratíva szerint az irodalmi szöveg szubjektuma döntően megismerő szubjektum, mely a korai modernségben még alig távolodik el egy önazonos, saját világát teljességében birtokló, azt a nyelvben akadálytalanul kifejezni vélő alany képétől (amit pejoratívan alanyi költészetnek szokás hívni), hogy aztán egy történeti fejlődési ívben végül a posztmodern decentrált, a nyelv jelentésalkotó poliszémiájában feloldódó délibábként reflektálja az alanyiságot. Noha Flach Georgina dolgozata nem követi szisztematikusan ezt a „nagy elbeszélést”, a tárgyiasság (értsd: személytelenség) változatainak bemutatásában mégis érezhető a teleológiai rendezettség, mely egyben értékelő elvként szolgál az irodalomtörténeti anyag bemutatásában. Így kerül értekezésének értéktengelyébe a személytelenség mint a megismerésre irányuló metakritikai nézőpont, illetve annak a dolgozat által legteljesebbnek tartott elképzelései, a fenomenológiai tárgyiasság esetei, változatai: a tárgyak (dolgok) lényegének a megfigyelő szubjektumot zárójelező (ön)megjelen(it)ése, illetve a magát a megismerés szubjektív természetét intencionált ismereti aktusok nyomán pozitív vagy negatív módon színre vivő versek. A költészet e koncepció szerint a megismerés szolgálatában áll, a fenomenológiai típusú költői tárgyiasság értékesebb, mert igazabb, hívebb képet ad egy, az embertől függetlenül létező dologi valóságról, azáltal, hogy reflektív módon tudatosítja és ezzel mintegy kordában tartja a tudat szubjektív természetét. Az elméleti alapvetés a költői életművek megítélésének normájává válik, s a szerző a fenomenológiai tárgyiasság általa leírt formájától különböző lírai tárgy-megjelenítéseket gyakran korszerűtlennek tartja, s meglepő irodalomtörténeti következtetéseket sugall, hiszen a 20. magyar költészet dolgozatban felvázolt, Babits Mihálytól és Füst Milántól Szabó T. Annáig tartó ívét véleményem szerint nem szerencsés fejlődésként ábrázolni.

A disszertáció a tárgyiasság irodalmi kutatásának szemléleti alapjait a fenomenológiában (részben pedig a hermeneutikában, de ezt nem teszi explicitté) találja meg. E legitim elköteleződés kihat az irodalmi alkotások létmódjának és az irodalmi kommunikációnak (a megértésnek) az elképzelésére. A némileg esetleges másodlagos források, például egy 2012-es, a szerző által „frissnek” tartott Ph.D. értekezés alapján, ismeretterjesztő módon bemutatott fenomenológia-kép, mint arról már szó esett, ismeretelméleti meghatározottságú. A szerző a fenomenológiai redukció műveletét a versekben szereplő (szó)tárgyakra és megnyilvánuló szubjektivitásra, sőt a szövegeket megértő befogóra is alkalmazza, ily módon az irodalmi megismerést időtől (történelem) és kontextustól eltávolítva képzelel el. A husserli elmélet ismertetése során nem véletlenül kerül előtérbe a platóni idealizmussal kapcsolatos hasonlóság, hiszen a szerző tárgyiasság-tipológiájában a rilkei Dinggedichtek úgy tárják fel a megmutatkozó dolgokban a transzcendens lényeket, ahogyan a platóni dialógusokban a filozófus eloszlatja a dolgok mibenlétéről kialakult vélekedéseket és megpillantja a változatlan, örök ideákat (eidoszokat). Az empiriától, az időtől, a társadalmi dimenzióktól és az irodalmi alkotás anyagától, a nyelvtől (és annak poliszémiájától) megtisztított, a platóni értelemben „idealista” irodalmi folyamatban a tudás tehát a dolgok lényegének feltárását és megismerését jelenti. Úgy gondolom, csakis ebben az ontológiai és episztemológia fogalmi keretben lehetséges azt az álláspontot képviselni, miszerint a „tárgyvers felfogható egy interszubjektív kísérletként is, melyben a tárgyat intencionáló tudat nyelvben rögzítené saját tárgyrepresentációját, s osztaná meg a Másikkal, annak életvilágába jutattatva [sic!] saját belső tapasztalásait” (37), továbbá „[v]alamit megragadni, rögzíteni olyan pontosan [...], hogy ha azt valaki olvassa, pontosan azt a tudattartalmat reprodukálja a fejében, amit a Másik »belerakott«. Célba tudjon érni az üzenet.” (43). Az irodalmár számára persze vonzó ez a romantikától örökölt koncepció: a költemény, a költői nyelv feltárja a világot, a valóság igaz, csak a költészetten keresztül megmutatkozó rendjét, a megpillantott eidosz (lényeg) pedig a felfedező-alkotó és a felfedező-befogadó számára ugyanakként ölt nyelvi alakot. Egyetlen gond van vele, hogy mindez inkább vágy, pontosabban hit, mintsem az irodalomtudomány módszereivel igazolható állítás. A fenti idézetekben szereplő „tudattartalmak”, „tárgyrepresentációk”, „belső tapasztalatok” összességében mégis hozzáférhetetlen, idioszinkretikus képződmények, miközben az olvasó a szavak szemantikai rétegeinek a szintakszis és a nagyobb kompozíciós egységek által szűkített vagy tágított jelentéstartományjaiból, eszme- és civilizációtörténeti, kulturális és társadalmi kontextusok bevonásával képez értelmeket. A dolgozatban képviselt fenomenológiai megközelítésben pedig éppen a tárgyiasság nyelvi közvetítettsége, illetve annak történeti modalitásai szorulnak

háttérbe, továbbá az ismeretelméleti fókusz eljelentékteleníti a költészet világalkotó funkcióját, élesen elvágva azt a fikció terepétől.

Flach Georgina értekezésének műfajelméleti újdonsága a tárgyiasság/elszemélytelenedés modern költészetbeli változatait osztályozó tipológia. A megértés eseményszerűségét hangsúlyozó fenomenológiai, hermeneutikai elméleti alapvetés után némileg meglepő a strukturalizmus műfajelméleti buzgóságát idéző, merev elhatárolásokban gondolkodó tipológia. A lírai szubjektivitás háttérbe húzódásának változatait osztályozó tipológiának (még ha azt a szerző a fejezetcímbe tévesen tipográfiának írja is) vannak érdemei, hiszen a három nagy kategória különböző deszubjektíváló jelenségeket ír le. Mivel azonban az elhatárolás alapja hol nyelvtani-alaki, hol tartalmi-világnézeti, hol a beszélő személy nézőpontjához kötődik, ezért a hierarchikus, rendszerelvű felosztás helyett nagyobb heurisztikus ereje lenne egy lazább, taxonómikus leírásnak. Nem kizárt, hogy az első nagy kategória, a nyelvtani személytelenség egy másik osztályban is felbukkanjon (például a szubjektumváltó versekben), a tiszta kategóriák helyett rugalmasabban lehetne elemezni egyedi műveket, ha a személytelenség domináns formája mellett megengedőbb lenne az ugyanabban a műben feltűnő más személytelenség változatokkal is (József Attila *Eszméletét* például többbe is be lehetne sorolni a dolgozatban felkínált kategóriák közül). Komolyabb probléma viszont, hogy a dolgozat megfeledezni látszik, legalábbis a tipológia kategóriáinak definiálásakor, kijelentés és megnyilatkozás pragmatikai megkülönböztetéséről. A lírai alany kijelentésbeli hiánya ugyanis nem jelenti, hogy a megnyilatkozásnak ne lenne alanya. A személytelen beszédnek csaknem mindig retorikai funkciója van, amely valós vagy fiktív lírai szituációhoz kötődik, s amennyiben a beszédet kizárólag az emberre és az ember által teremtett képzeletbeli lényekre jellemző tevékenységnek tekintjük, mint ahogy azt én most teszem, akkor a megnyilatkozás alanyát és megszólalásának motivációit antropomorf jellegűnek kell elképzelnünk. Nem állítom, hogy minden lírai alkotás értelmezése és megértése igényli a lírai beszédhelyzet elemzését, viszont a kijelentés alanyának grammatikai hiánya nem jelenti a beszéd forrásának, a megnyilatkozás alanyának hiányát. A kijelentés szintjén megfigyelhető személytelenség forma, melynek funkciója (jelentése) az egyedi szöveg megnyilatkozáshelyzetének elemzésekor tárul fel.

A tipológia alkalmazása hatással van Flach Georgina verselemzéseire is. A tárgyiasság változatait a modern magyar költészetben feltérképező fejezetekben ugyanis elsősorban a besorolás, nem pedig az értelmezés vezeti a szerzőt. Persze többször is jelzi, hogy az egyes életművek áttekintése kifejezetten arra irányul, hogy a tipológiai kategóriának segítségével

fogalmazzon meg az életműveken belüli és az életművek közötti kapcsolatokat, irodalomtörténeti következtetéseket. A magyarázat azonban nem változtat azon, hogy a besorolás sokszor az elhelyezés logikai feladványává redukálja az értelmezést és a szövegek figyelmes olvasásának rovására megy. A *Kapcsolat int...* című Rilke-vers elemzése jól mutatja a szövegértelmezés disszertációban megjelenő problémáit. A sorról sorra haladó exegézis – mely, noha a bevezetésben ígéri az eredeti német szöveg időnkénti felidézését, csak a magyar fordításra támaszkodik, ezzel a szemantikai sűrítettség és a szintaktikai normaszegések jelentésalakító, igazán csak az eredeti nyelvben feltáruló hálózatait jórészt eleve figyelmen kívül hagyja – a szöveget a Rilke-költészethez társított, korábban ismertetett irodalomelméleti tézisek illusztrálásaként használja. A „Kapcsolat int szinte minden dologból. / »Emlékezz!« – folyton ez süvölt felénk” című sorokat például a „tárgyi világ és szubjektum” közötti párbeszédként értelmezve így kommentálja a szerző: „Ismeretelméleti kérdés tehát a lírai én: azt firtatja, megismerhető-e a világ és az én, illetve – és ez akár a derridai dekonstrukció fogalmait is játékba hozhatja – önmagunkat nem csak a dolgokban való visszatükröződésünkben ragadhatjuk-e meg, mintegy az elkülönböződés (differance) által.” Eltekintve attól, hogy kommentált verssor nem kérdés, hanem kijelentés és felszólítás (ha pedig a „kérdés” terminus itt a költemény egészére vonatkozik, akkor a kommentár értelemzavaró interferenciáját kell szóvá tennem), a felvetett értelmezés („megismerhető-e a világ és az én”) egyszerre tűnik indokolatlannak és közhelyesen általánosnak. Ez a kérdés, csakúgy, mint az esetleges és erőltetett Derrida-hivatkozás, nem a kommentált szakaszból, hanem a szerző korábbi fejtegetéséből és a téziséből következik. A figyelmetlen olvasás és az előfeltevések erőltetett azonosítása azért is feltűnő, mert a verselemzést közvetlenül megelőző szakaszban a szerző – kissé sietősen – a dolgok transzcendentális lényegeként felfedezett platóni ideákhoz hasonlítja Rilke tárgyverseit, ezután pedig szinte várja az olvasó, hogy a nyitó két sort a platóni ideatan fontos részéhez, a reminiscencia-tanhoz (minden tudás visszaemlékezés) köti majd az értelmezés. A verselemzés a folytatásban is hasonlóan önkényes és megalapozatlan marad, s bár eleve abszurdnak tartom, hogy egy doktori értekezés vitájában egy lírai mű sokértelműségét nem az eredeti nyelvből kiindulva vizsgáljuk, azért mégis meg kell jegyeznem, hogy az „Egy idegenül elhagyott nap olykor / hozhat jövőbeni jótéteményt” magyar sorokat jómagam aligha értelmezném „a jövőbe és a megismerés lehetőségébe vetett lelkes bizakodásként” (52). Hasonló problémákat vet fel Nemes Nagy Ágnes *Egy pályaudvar átalakítása* című versének értelmezése. Flach Georgina a versben megjelenő líra szituációt a lírai alany és a(z) aktuális befogadó közötti kommunikációval, a lírai megszólítottat pedig a (mindenkori) befogadóval azonosítja. Ez az azonosítás azonban igencsak valószínűtlen, hiszen nem kell különösebb

történeti tudás (esetleg utánajárás) ahhoz, hogy rájövünk, a vers a budapesti Déli pályaudvar hatvanas évekbeli átépítéséből meríti ihletét, a versbeli (fiktív) beszélgetőpartnerhez intézett kérdések (pl. „Te ott voltál a megnyitáson?”) nemcsak időben szituálják a megszólított lírai „Te”-t, hanem a versben mozgatott kettős, sőt hármas időtapasztalatot is előtérbe helyezik, hiszen a vers jelene is mozgó (a kijelentés alanyának szempontjából), a zajló építkezés bejárása maga is a múlté, a lírai alany (a megnyilatkozás alanya) a kész pályaudvar későbbi idejéből nézve tekint vissza az átépítésre. A lírai Másik egy fiktív kísérő, barát; valaki, akihez közel áll a beszélő, aki maga is részese volt az átalakításnak, aki emlékszik város és természet egykori együttélésére, aki tanúja volt, hogy a modern urbanizáció miként szakította fel civilizáció és természet határát stb. A lírai megszólítotthoz intézett sürgető kérdések ennek a drámai tapasztalatnak a megoszthatóságát, artikulálhatóságát vetik fel.

A tárgyiasság történetében fontos szerepet játszott magyar szerzők bemutatása során is találkozunk a korábban már említett normatív költészetfelfogással, hiszen a fenomenológiai tárgyiasság osztályaiba nem sorolható verseket egy teleologikus líratörténeti fejlődésnarratíva önkényes perspektívájából marasztalja el. Így például a „legradikálisabban objektív Nemes Nagy versekben is csak az észlelet megfigyeléséig vagy egy nyelvi problémakör detektálásáig jutunk, s nem a dolog dologiságának föltárulásáig (ahogyan azt a Dinggedichtekben Rilkenél láthatjuk)” (120). Babits Mihály költészetének bölcséleti dimenzióját pedig azért éri kritika, mert a verseiben megjelenő eszmék már létező felismerések költészetbeli megjelenítései, ugyanakkor ez a bírálat nem merül fel a Moholy-Nagy László fénykép-tipológiáját illusztráló Szabó T. Anna esetében.

A disszertáció felépítése logikus, hiszen a fogalomtörténeti bevezetőt az irodalomelméleti megalapozás követi, majd a tipológia osztályainak meghatározása után irodalomtörténeti anyagot vizsgál, de a fejezetek kidolgozása egyenetlen. A dolgozat központi része a már említett tipológia, mellette a Nemes Nagy Ágnes, illetve Szabó T. Anna életművét elemző fejezetek a legerősebbek. A tárgyiasság világirodalmi dimenzióit áttekintő fejezetek a vonatkozó szakirodalmak korrekt ismertetéseire épülnek, noha itt is igaz, hogy elsősorban a kilencvenes évek magyar irodalomtudományának horizontjából látjuk Eliot, Pound és főként Rilke ezirányú munkásságát. Izgalmas lett volna megtudni, hogy e szerzők saját irodalomtörténeti kontextusában milyen helyi értéke volt a tárgyiasság és a személytelenség kutatásának, hogy vajon kivételes-e a magyar kontextusban a jelenségnek a líratörténeti modernség alakulástörténetében tulajdonított jelentőség. Valószínűleg szintén a magyar recepció egyoldalúságának eredménye, hogy a dolgozatban nem esik szó Stéphane Mallarmé

költészetéről és a költő általa megfogalmazott „ékesszóló eltűnéséről”, s egyáltalán a francia irodalom megannyi modernista kísérletéről a tárgyiasság és a személytelenség megragadására Rimbaud-tól Robbe-Grillet-ig és Michel Butorig. Világos, hogy a szerző a téma szerteágazó volta miatt nem léphetett fel a teljesség igényével, ugyanakkor a „valóság”, a tapasztalás anyagiságát, konkrétságát, egyszerűségét kutató, annak poétikai és esztétikai szerepét vizsgáló prózairodalmi és képzőművészeti törekvések rokoníthatók a lírai tárgyiassággal.

A szemléleti, módszertani, irodalomtudományi kérdések kapcsán említett kifogásaim nem vitatják a disszertáció problémafelvető erőit, vitaképességét. Nem mehetek azonban el szó nélkül néhány olyan hiányosság mellett, melyeket további kutatói tervek esetén a jelöltnek mindenképp orvosolnia kell. A dolgozat szövege és nyelvezete szerkesztetlenségről tanúskodik. Hosszú hibajegyzéket lehetne összeállítani a lábjegyzetben hagyott (és meg nem fogadott) témavezetői megjegyzéstől (ne használjon feltételes módot kijelentő értelemben), a bennfoglaló művel hivatkozott egyszerűs könyvfejezettől, az „ugyanott” és a „sic!” helytelen használatától, a kétszer szereplő többsoros Schein Gábor-idézeten és a didakszis középiskolai munkafüzetek stílusát idéző retorikáján át a megfogalmazás ideiglenességét hirdető, gyakran nyitva hagyott zárójelek között előadott ötletszerű megjegyzésekig (egy mondat Ponge-ról, a kvantumfizikáról, Merleau-Ponty-ról stb.), az alul- és túlfogalmazásokig stb. A nyelvhelyességi és fogalmazási körülményesség jelentősen rontja a dolgozat hitelességét és meggyőző erejét, csökkenti a máskülönben problémaérzékeny mű intellektuális színvonalát. A disszertáció jelenlegi formájában megbomlik az arány értelmezői ötlet és az azt alátámasztó irodalomtörténeti munka közt. A megformálás itt csupán jelzett hiányosságai megnehezítik, hogy Flach Georgina tehetsége, a kortárs magyar irodalom és az irodalmi nevelés iránti munkája és elkötelezettsége a disszertációban is érvényre jusson.

Pécs, 2022. 08. 20.

Z. Varga Zoltán

egyetemi docens

Romanisztika Intézet–
Modern Irodalomtörténeti és
Irodalomelméleti Tanszék

Válasz az opponensi véleményekre

Mindenekelőtt szeretném megköszönni opponenseimnek a kritikai észrevételeiket, melyek a szöveg megformáltságától kezdve, az egyes elemzéseken keresztül a dolgozat nagyobb összefüggéseire, sőt a téma részletesebb kifejtésére, potenciális új irányira is kiterjedtek. Biztos vagyok benne, hogy javaslataik megfogadásával egy nagyságrendekkel értékeesebb tanulmánnyá formálható a szöveg.

Először Nemes Z. Márió bírálatára szeretnék válaszolni. Talán a legfontosabb visszajelzés számomra, amit a kidolgozott tipológiával kapcsolatban megjegyez, az az, hogy a rendszerezésnek köszönhetően a dolgozatban sikerül rámutatni a magyar tárgyiasság alakulástörténetének csomópontjaira, például a recepció számos értelmezői elsiklására (vagy pontosabban, a fogalmak kisajátítására, átmosására, ahogyan opponensem fogalmaz). A munkám egyik célja éppen ez volt, megnyugtató, hogy ezt valóban sikerrel éri el a szöveg. A tipológiával szemben támasztott másik elvárásnak a saját belátásom szerint is kevésbé felel meg végül. Azaz annak, hogy láthatóvá váljon, hogy a tárgyiasság különböző módozatai a kortárs költészet legújabb trendjeit is meghatározzák. Csak egyetérteni tudok Nemes Z. Márióval, mikor azt írja, hogy „ennek diszkurzív bemutatása hosszabb kifejtést, több esettanulmányt, illetve az irodalmi mező és a költői episztémé alaposabb kontextualizálását igényelné”. A kutatás közben mindvégig arra törekedtem, hogy lehetőleg eljussak eddig a munkáig, ugyanakkor be kell látnom, hogy maga a disszertáció végül egy előtanulmány, egy sok kutatással felállított keretrendszer lett ahhoz, hogy egy majdani kortárs szövegeket feldolgozó vizsgálódást lehetővé tegyen számomra. Ugyanakkor nem tudtam elengedni azt a lehetőséget, hogy a már meglevő eredményeket legalább két, valóban szigetszerűen különálló kortárs szövegtörzshöz alkalmazhassam, így ezek a fejezetek kevésbé szervesen kapcsolódnak a disszertáció korábbi részeihez.

Egy kényszerű rövidítésemre, témabeli egyszerűsítésemre mutat rá bírálóm azon felvetése, miszerint a személyesség-személytelenség ellentétére építő, abból kiinduló tipológia elfedi azt a kényes kérdést, hogy nem csak a személytelenség vagy tárgyiasság érvényességi körének, határainak meghatározása problémás egy-egy irodalomtörténeti pillanatban, hanem a személyességé is. Hiszen érdemes szem előtt tartani azt is, hogy a vizsgált költésztörténeti pillanatban mi számít „személyesnek”, milyen kódok és gyakorlatok termelik ezt az „effektust”, illetve milyen feltételek – történetileg meghatározott szubjektumstruktúra, antropológia, emberkép stb. – mentén alakul ki a költő vonatkozásban jelentéssel bíró „személy” fogalma. Való

igaz, hogy ennek meghatározására nem tér ki, ugyanakkor magát a szemléletmódot szórványosan tartalmazza a dolgozat. Efelé hat, mikor például Babits Mihály költészete kapcsán megjegyeztem, hogy a kor gondolkodása szubjektum–objektum ellentétekben történik, s ezen a filozófiai alapon nyugszik a babitsi költészet ilyen irányú felfogása is. Valamint szintén a Babits-fejezetben röviden arra is kitértem, hogy a babitsi líra negatív fogadtatása (amikor személytelensége miatt marasztalják el), többet árul el a kor költészeti normájáról, annak személyességhez, vallomásosságához való ragaszkodásáról, mint Babits verseiről. (88.) Illetve arra is utaltam, hogy ennek a dichotómiának a felbomlása történik meg a későbbiekben, így például Nemes Nagy Ágnes költészetében is. Ugyanakkor ezekhez a kérdésekhez valóban mindig inkább a primer szövegek felől közelítettem és egyetértek azzal, hogy termékenyebb lett volna a szövegekből kilépve, interdiszciplinárisra tágítanom a nézőpontom, mikor kifejttem ennek meghatározottságát.

A tipológia jelenlegi formájának alkalmazhatósága, illetve annak határai mindvégig kérdésesek voltak számomra, és nagyjából láthatóvá is váltak annak használata során. Ez a határoosság azonban nem a felállított rendszer elvetésére indított, hanem azt a sejtelmet erősítette meg bennem, hogy hasonló módszertannal továbbdolgozható, kiterjeszhető volna. Erre igyekeztem reflektálni a Szálinger Balázs tájköltészetét taglaló fejezetben, ahol több olyan, a dolgozat korábbi elemzéseiből hiányolt értelmezői szempont is érvényesül, mint például az antropológiai perspektíva, a husserli keret szétfeszítése, vagy a személyesség és a nyelv viszonyának problematizálása. Külön köszönöm Nemes Z. Máriónak, hogy felhívta a figyelmem nemcsak arra, milyen fájóan hiányzik a dolgozat gondolatmenetéből Oravecz Imre életművének tárgyalása, de arra is rámutat, hogy éppen a Szálinger-fejezet mentén volna szervesen illeszthető, s igazán termékeny a téma szempontjából.

Mindkét bírálóm felveti, hogy mivel a tipológia a személytelenítést folyamatnak, „fázissornak” mutatja (az alárendelt csoportokból következtethetően), szándékom ellenére esztétikai mérceként tűnik fel. Vagyis Nemes Z. Márió szavaival a dolgozat elemzései „a husserli keret elvárás rendszerként való mechanikus alkalmazása miatt hajlanak erre a fenomenológiai-esztétikai »tesztelésre«”. Bár ez a méricskélés valóban jellemzi az elemzéseket, azok nem esztétikai értékítéletre törekednek (tanulmányban gondolkodva mindig leíró észrevételekre törekszem), csupán a tipológiában való elhelyezést hivatottak segíteni.

Varga Zoltán is arra következtet, hogy disszertációm értékítéleteket fogalmaz meg: „A költészet e koncepció szerint a megismerés szolgálatában áll, a fenomenológiai típusú költői tárgyiasság

értékesebb, mert igazabb, hívebb képet ad egy, az embertől függetlenül létező dologi valóságról. (...) Az elméleti alapvetés a költői életművek megítélésének normájává válik, s a szerző a fenomenológiai tárgyiasság általa leírt formájától különböző lírai tárgy-megjelenítéseket gyakran korszerűtlennek tartja, s meglepő irodalomtörténeti következtetéseket sugall, hiszen a 20. századi magyar költészet dolgozatban felvázolt, Babits Mihálytól és Füst Milántól Szabó T. Annáig tartó ívét véleményem szerint nem szerencsés fejlődésként ábrázolni”. A kritikus hang általában nem áll tőlem távol, ugyanakkor nem szándékoztam azt állítani, hogy igazabb és hívebb költemények léteznének, (számunkra hitelesebbek minden bizonnyal igen, ez azonban olyan szubjektív vélemény, amit egy tanulmányban igyekeznék kerülni). Törekedtem mindvégig figyelemmel lenni arra, hogy az az alakulástörténeti lánc, amit fölvezettem, ne „egyre jobb” tárgyas versek soraként tűnjön fel, hiszen elgondolásomban nem erről van szó, hanem csupán módosulásokról, azaz változásról. A dolgozatom visszaolvasva nem tudtam rájönni, hol vétettem a megfogalmazásban ezügyben, hiszen a „korszerűtlen”, „ítélet”, „norma”, „fejlődés”, szavak nem szerepelnek a szövegemben, (illetve ez utóbbi mégis: három szakirodalmi idézetben). Talán bölcsőbb lett volna külön is hangsúlyoznom a hasonló vélekedésektől való távolságtartásomat. Még egyszer köszönöm opponenseimnek, hogy erre ráirányították a figyelmemet, semmiképp sem szerencsés, ha így érthető az, amit kifejezni igyekeztem.

Ezt a kritikus hangot Varga Zoltán többhelyütt is érzékeli a dolgozatomban: „Babits Mihály költészetének bölcséleti dimenzióját pedig azért éri kritika, mert a verseiben megjelenő eszmék már létező felismerések költészetbeli megjelenítései, ugyanakkor ez a bírálat nem merül fel a Moholy-Nagy László fénykép-tipológiáját illusztráló Szabó T. Anna esetében.”

Ezért a Babits-fejezetből idézném most azt a két részt, ami esetleg ezt a kritikai felhangot hordozhatja: „A halál valamilyen formája, vagy az élet sajátosságainak számbavétele jelen van ugyan már Babits korai költészetében is, erre utal Nemes Nagy, mikor azt állítja, hogy »ami őt érdekli, az elsőrenden a filozófiainak nevezhető alapkérdések sora, ember és világ, szubjektum és objektum viszonya, élet és halál, a megismerés, a kifejezhetőség, az emberi egzisztencia«¹⁶. S rögtön azt gondolhatnánk, már a korai Babits-versek is intellektuális költemények¹⁷, vagy ahogy Rába nevezi, (s Balassa meg is cáfolja¹⁸) a tudatlíra darabjai. Ám valójában nem a

¹⁶ NEMES NAGY Ágnes, *A hegyi költő: Vázlat Babits lírájáról* = N. N. Á., *Az élők mértana I.: Prózai írások*, Osiris, Budapest, 2004, 190.

¹⁷ az elkülönítést lásd: a dolgozat harmadik fejezete: intellektualizmus és gondolatiság: 70–74. o.

¹⁸ „Nem mindig lehet - úgy vélem - a legkisebb poétikai mozzanatot is a legmagasabb elméleti premisszákból, illetve effektusokból levezetni. Annyira senki sem tudatos, mint ahogy Rába a fiatal Babitsot bemutatja. Ezzel

versben teremtődik meg a megismerés pillanata, hanem ezek sokkal inkább úgy működnek, mint az ókoriak vagy a klasszicisták filozófiai tartalmú szövegei, azaz egy már meglévő, már valaki által megfogalmazott, esetleg sokak számára ismert tudományos tartalmat »retorizálnak«, jelenítenek meg szónoki beszédben vagy képekkel (metaforákkal, allegóriával) illusztráló lírában. A tartalmat ragadja meg a dolgokkal, s nem a dolgokban látja meg a tartalmat.

Babits korai antikizáló (neoklasszicista) költeményei valójában csak annyira személyesek, mint Horatius vagy más antik költők retorizált szövegei. Bennük inkább az argumentáció *pictura/szentencia* logikája működik, s nem érzelmkifejezők (csak érzelmekkel is manipulálók, mint a meggyőzésre épülő szövegek általában), sokkal inkább gondolatközvetítők. Azaz a szerepet nem működtető verseinek jó része a személytelenség (C1; rávetítés) kategóriába illeszthető, hiszen érvelésükben (azok módszertanában és felhasznált idézetanyag, sőt szerkezetükben és formájukban is) támaszkodnak ugyan az antik tudásra (irodalomra, mitológiára, filozófiára), azonban ezeknek beszélője nem helyezkedik szerepbe, közvetlenül szólal meg és fejt ki filozófiai/alkotásfilozófiai/alkotáslélektani elképzeléseit.” (99.)

Talán hiányzik a megfogalmazásomból (vagyis csak a dolgozat túl távoli pontján szerepel, s itt nem hangsúlyoztam újra), hogy Babits lírája sokkal inkább az antik filozófiai tartalmú lírával, (például Horatiuséval) rokonítható a poétikai eljárásai alapján, s nem például Nemes Nagy Ágnes ismeretelméleti irányultságú szövegeivel. A két típus elkülönítését végeztem el akkor, amikor a gondolati és filozófiai líra különbségeit taglaltam. Minderre pedig nem azért volt szükségem, hogy Babitsot korszerűtlennek állíthassam be, – hiszen tulajdonképpeni neoklasszicista vonásai éppen hogy korát meghaladóvá teszik –, hanem azért volt elengedhetetlen, hogy meg tudjam mondani, mely poétikai fogások alapján különül el például Nemes Nagy Ágnes vagy Rilke lírájától. Meghatározott céloom volt ugyanis például azt is felmutatni, hogy Nemes Nagy tárgyiassága inkább a rilkeivel mutat hasonlóságokat, s nem a babitsival, annak ellenére, hogy Nemes Nagy mesterének tartja a magyar költőelődöt, verseinek objektivitását pedig maga vizsgálja és osztályozza először. Ez pedig további lírapoétikai belátásra juttatott az egyes megszólalások hasonlóságát és különbségét illetően. Intencióm

összefüggésben a tudatlíra központi kategóriája mintha vitatható volna, talán nem a legszerencsésebb, hiszen minden líra: tudatlíra. Nem érzékelhető kategóriálisan a korai Babitsra jellemző *differentia specifica*.” (BALASSA Péter, *Magatartások találkozója: Babits, Kosztolányi, Móricz*, szerk. SZARKA Judit, Balassi Kiadó, Budapest, 2007, 59.)

szerint az ilyen különbségtétel tehát nem valamilyen esztétikai állásfoglalás, hanem olyan módszer, ami megfogalmazhatóvá teszi az egyes költemények működés módjának különbségeit és így segít a valóban hasonlókat egy típusba sorolni, hogy a besorolás a disszertáció elején említett zűrzavarban elemzői munkát jelentsen.

A már idézett fejezet egyik konklúziójában is ennek megfogalmazására törekedtem: „Babitsnál a lírai én kikezdhethetetlen egység, még akkor is, ha az E/I háttérbe szorul. A téma ezekben a verseiben inkább az objektivitás lehetetlensége és a szubjektivitás áttörhetetlensége, azaz nem intellektuális líra a tipológiában meghatározott értelemben és főleg nem megismerés-fókuszú. Csupán az én áttételes, valami máson (egy szerepen, vagy akár a tárgyak animálásán) keresztül történő kifejezése. S ez nem intellektuális, nem szerkezeti, hanem sokkal inkább nyelvhasználati kérdés, szókészletbeli lehetőségkeresés csupán, úgy, ahogyan az esszéekben a metafora, ha egy adott jelenségre nem létezik konkrét kifejezés a nyelvben.” (95)

De nem folytatom tovább a magyarázkodást, hiszen az egyértelmű, hogyha mindkét opponensem érzékel valamiféle értékítéletet a tanulmányomban, akkor nem elég pontosan és nem elég körültekintően fogalmaztam, illetve talán a választott grafikai rendezők sem szolgálják legjobban célomat. A három halmaz metszetével dolgozó ábrát megfelelőnek tartottam arra, hogy megmutassam, hogy a három felvett tulajdonságcsoporthoz metszetei milyen lírai módozatokat eredményeznek. Ebben az elrendezésben nyilvánvalóbbnak tűnt, hogy az alcsoportokban, vagyis az egyes metszetekben csupán a kritériumrendszer minél körülhatároltabb, mert minél több csoportképző tulajdonságot egyesítő eseteiről van szó, s nem értékhierarchiáról. Nem volt célom azt sugallni, hogy jobb az a vers, ami minél beljebb sorolható, pusztán azt, hogy annál több, a vizsgálatba felvett tulajdonság keveredik benne. Ez persze méricskélést jelent: eleget tesz-e a vers az adott alkalmazott kritériumrendszerének, vagy eggyel nagyobb halmazba sorolandó. Azonban még egyszer hangsúlyozom, ez nem jelent esztétikai értékítéletet az olvasatomban, sokkal inkább csak annyit enged láthatóvá tenni, hogy mely szövegek „egyenműek” a megállapított keret alapján, s ez a fajta rendszerezés volt magam számára a kutatásom egyik legfőbb célja.

A másik grafikai szervezőben, az alpontokban, betűkkel és számokkal ellátott csoportokban talán erősebb lehet az a sugallat, hogy egyik csoport feljebb van, mint a másik, ugyanakkor ott is inkább az egymás mellé soroláson volt részemről a hangsúly, ezt a tipográfiával (tabulálás) igyekeztem hangsúlyozni.

Mindkét bírálóm hiányolja Mallarmé, illetve az ő francia szimbolizmust és az impassibilité fogalmát értelmező gondolatainak, gyakorlatának becsatornázását. Kimaradásának oka mindössze annyi, hogy bár Mallarmé neve felmerült a kutatásom során, egyszerűen nem találtam olyan szakirodalmat, amelyet olvasva úgy éreztem volna, hogy a magyar tárgyiasság irányában kutakodva segítségemre lehetne. (Könnyen lehet, hogy nem a megfelelő helyen keresgéltem.) Ugyanakkor Stephan George Rilkére gyakorolt hatása és a parnasszizmus futólag előkerül a dolgozatomban. A tanulmány látótere erre is kiterjeszhető lett volna, ugyanakkor mindvégig küzdöttem azzal az általános problémával, hogy meddig is muszáj visszanyúlnom ahhoz, hogy végül a kortársakról is írhassek.

Itt térnék át részletesebben Varga Zoltán opponensi véleményére.

A bírálatokból is jól látszik, hogy disszertációm a nagy költészettörténeti kérdéseket, mint a személytelenség kontra vallomásosság meghatározása nem végezte el, nem is volt célja. Ugyanakkor az ilyen kiindulókérdésekre adott hipotetikus válasza építve mégiscsak hozza azt az eredményt, amit tulajdonképpen vártam tőle, azaz hogy a személytelenség bizonyos formációit, illetve ezen belül a tárgyiasság módozatait használható és gyakorlatban körülhatárolható kategóriákra bontja. A tárgyiasság személytelenítési formációkig történő tágítását a használatban lévő tárgyiasságfogalmak körülhatárolatlansága indokolta. Erre igyekeztem kitérni a fogalomtörténeti áttekintés során. Hogy csak egy példát említsek, amire támaszkodva ezt a kiterjesztést meg mertem, sőt kénytelen voltam elvégezni: Nemes Nagy Ágnes esszéiben olvasható szóhasználata, ahol a tárgyiasság és az objektív szinonimaként szerepel. Az objektív pedig személytelenséget jelent.

Varga Zoltán problémásnak látja továbbá azt, hogy a Dinggedichte kapcsán egy olyan, romantikát idéző, költészetkoncepcióban gondolkodom, melyben: „a költemény, a költői nyelv feltárja a világot, a valóság igaz, csak a költészetten keresztül megmutatkozó rendjét”. Valóban alkalmazom ezt az előfeltevést néhány elemzésben, de nem azért, mert ez a saját költészetfelfogásomat tükrözi, hanem annak demonstrálására, hogy a Rilke költemények olvasatomban ehhez a koncepcióhoz igazodnak, s ennyiben valóban romantikusnak tekinthetők. Véleményem szerint ehhez a koncepcióhoz kapcsolódik a dolgozatban is említett Rilke elképzelés, a tiszta szó fogalma, ahol a mellékjelentésektől megtisztított szó csak magát a dolgot, a tárgy tudati reprezentációját tudná jelenteni. Talán jobban sikerült volna ennek kifejtése, ha előre utalok dolgozatomban azon részére, ahol Szabó T. Anna kísérletnek is tekinthető *Fény* című kötetének egyes darabjaiban, a mű befogadója éppen azzal szembesül, hogy ez a cél megvalósíthatatlan, hiszen még a kép is narratívát teremt. Az itt megjelent filozófiai

elképzelések tehát nem az én elképzeléseim a költészetről, hanem a primer szövegek alapvetései és játéka.

Egyetértek Varga Zoltánnal, mikor azt írja: „A dolgozatban képviselt fenomenológiai megközelítésben pedig éppen a tárgyiasság nyelvi közvetítettsége, illetve annak történeti modalitásai szorulnak háttérbe, továbbá az ismeretelméleti fókusz eljelentékteleníti a költészet világalakító funkcióját, élesen elvágva azt a fikció terepétől.”, azonban úgy gondolom, ezt a leegyszerűsítést valamilyen módon meg kellett tennem ahhoz, hogy a kutatás valamennyire irányban tartható legyen, s ne csupán horizontálisan terjedjen ki. Utólag azonban biztos kitérnék arra, hogy egyes nézőpontokat miért hagytam figyelmen kívül, illetve talán többet is tarthattam volna a vizsgálati szempontok között. Erre a Szálinger Balázs tájköltészetével foglalkozó utolsó fejezetben döböntem igazán rá, s ott már figyelembe vettem valóság és nyelvi fikció, antropológiai látás és történelem viszonyait is. Hozzátenném azonban azt is, hogy véleményem szerint nem véletlenül ezzel a szövegtörpusszal dolgozva kerültek elő ezek, a korábbi olvasatokban a versek által nem kikényszerített fókuszpontok. Varga Zoltán kritikája nyomán most azt gondolom, érdemes lenne ezzel a szemmel visszafelé is megvizsgálni az egyes tárgyiasságtípusokat. Minden bizonnyal termékenyen gazdagítaná az eddigi eredményeket.

Opponensem kitér a verselemzések hiányosságaira is. Általánosságban megállapítja, hogy elsősorban a besorolás igénye vezeti ezeket az elemzéseket, s ez helyenként félreolvasáshoz, vagy figyelmetlenséghez vezet. Az elemzések legfőbb célja azonban tényleg az volt, hogy egyrészt föltárjam a versek azon poétikai sajátosságait, amelyek alapján az egyes kategóriákhoz kapcsolhatók, másrészt fordítva, az egyes kategóriák működését a gyakorlatban, a jelentésteremtődés közben is szemléltethessem. Ezért is tértem ki arra, például a Nemes Nagy Ágnessel foglalkozó fejezetben, hogy a tanulmány nem elsősorban a Nemes Nagy-líra újraértéséhez járul hozzá, hanem sokkal inkább a magyar tárgyiasság módozatainak működését, jellemzőit igyekszik árnyalni. Ugyanakkor nem vitatkozom azzal, hogy például Nemes Nagy Ágnes *Egy pályaudvar átalakítása* című prózaversének elemzésekor lehettem volna körültekintőbb. Nemes Z. Márió a prózavers sajátosságainak, illetve a város mint szörny képzetének a korban is meglévő alapvető párhuzamának figyelembevételét hiányolja az értelmezésből, míg Varga Zoltán nehezményezi, hogy nem ejtek szót a szöveg referencialitásáról a Déli pályaudvar átépítésének konkrétuma mentén. Ez utóbbi tudatosan elkerült elemzői út volt, s továbbra is tartom, hogy a megszólított Te érthető az olvasóra is, mely esetben a szöveg érdekes mnemotechnikai játékot is űz, utólag viszont biztosan nem

hagynám ki az említett referenciális olvasat fölvázolását sem, hiszen így láthatólag a tájékozatlanság gyanújába kevertem magam.

A Rilke-versek elemzése kapcsán jegyzi meg Varga Zoltán, hogy „eleve abszurdnak tartom, hogy egy doktori értekezés vitájában egy lírai mű sokértelműségét nem az eredeti nyelvből kiindulva vizsgáljuk”. A félelmem az eljárással kapcsolatban mindvégig megvolt bennem, így egyetértésemet tudom kifejezni. Mentségemre csupán azt hozhatom fel, hogy egyrészt konzulensemmel megvitattam ezt a módszert, az eredeti szövegeket a fordítások mellett olvastam, illetve éppen ez a nyelvi tény indokolta azt a kitérőt a tanulmányomban, amelyben Rilke magyar fordításával és annak poétikai következményeivel foglalkozom magyar kutatások alapján. A megfogalmazott kritika alapján viszont látom ennek az eljárásnak az elégtelenségeit.

Opponensem végezetül a dolgozat aránytalanságaira és nyelvi megformáltságának helyenkénti szerencsétlenségére is kitér. Sajnálom, ha igyekezetem ellenére maradtak fésületlenségek a szövegben. Az arányokat tekintve a kutatásom és a megírás során is bizonytalan voltam, erre vonatkozóan azonban nem kaptam korábban visszajelzést. Bent felejtett témavezetői javaslatok pedig nem szerepelhetnek a szövegben, hiszen témavezetőmmel a kutatás alatt mindannyiszor csupán szóban konzultáltam elküldött szövegrészletek, vagy sokkal gyakrabban egyéni referátumok alapján. A végső változatban felejtett bejegyzés a saját bejegyzésem, a dolgozat készre írása közben felváltva vettem fel a szerkesztő és az író szerepét, de a jelek szerint nem sikerült teljes munkát végezniem.

Köszönöm azt a kutatásnak további tág perspektívát nyitó kérdést, amelyet opponensem így fogalmaz meg: „vajon kivételes-e a magyar kontextusban a jelenségnek a líratörténeti modernség alakulástörténetében tulajdonított jelentőség”. Izgalmas volna ebbe az irányba is folytatni az olvasást, gondolkodást, illetve az összművészet felé nyitó felvetését is örömmel fogadtam: „kitérhetnénk még arra, hogy „a »valóság«, a tapasztalás anyagiságát, konkrétságát, egyszerűségét kutató, annak poétikai és esztétikai szerepét vizsgáló prózairodalmi és képzőművészeti törekvések rokoníthatók a lírai tárgyiassággal”. Ehhez kapcsolódó ötlet volt még a kutatás során a konkrét költészet témába történő bekapcsolása is, azonban látható, hogy a dolgozat jelenlegi formájában is éppen egyben tudja tartani anyagát, így ezt kénytelen voltam későbbre halasztani.

Nagyon fontos visszajelzés továbbá a dolgozat nyelvezetére irányuló kritika is. Valóban sokat küzdöttem a nyelvvel és annak linearitásával. Milyen jól jött volna még a dolgozat véglegesítése

előtt egy hasonlóan szigorú olvasó. Biztos vagyok benne, hogy a nyelvi megformáltságot ért kritika jogos, bevallom azonban, hogy „a középiskolai munkafüzetek stílusa alatt” nem tudom, mit kell értenem, ahogyan azt sem, hogyan kerül elő a bírálóban „az irodalmi nevelés iránti munkám”, hiszen a disszertációm sehol nem tematizálja a tanítás, tanárság vagy nevelés témáját.

Végezetül szeretném megköszönni mindkét opponensemnek, hogy dolgozatom igazán komolyan vették és gyengeségeit kiemelve hozzájárultak ahhoz, hogy egy majdani változatában a téma fontosságának is megfelelő formát ölthessen. Nagy segítségemre van, hogy nem csupán a hiányosságokat hangsúlyozták, hanem a kutatott téma validitását és a főbb eredményeket is kiemelték. S hogy mindezek mellett újabb felvetéseikkel arra is rámutattak, hogy a kutatás még jónéhány irányba folytatható lenne.

Szakmai önéletrajz

Egyetemi végzettség

- (2012-2015): PTE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola [a disszertáció munkacíme: *A magyar tárgyiasság – Tipológia és történeti vázlat*, témavezető: Mekis D. János]
- (2009-2012): PTE BTK magyar nyelv és irodalom – filozófia tanári MA [szakdolgozat: *A Babits-tanítás lehetőségei a konstruktív pedagógia tükrében*, témavezető: Mekis D. János]
- (2006-2009): PTE BTK magyar – filozófia BA [szakdolgozat: *Gyűjtőpont – Szabó T. Anna költészetéről*, témavezető: Mekis D. János]

Szakmai tapasztalat, szakkollégiumi tagság

- (2009-2011): PTE BTK Modern Irodalomtörténeti és Irodalomelméleti Tanszék demonstrátora
- 2010: kortárs verselemző szeminárium vezetése ugyanitt
- 2011: olvasószeminárium vezetése: Babits Mihály Ady-képe ugyanitt
- (2012-2014) majd (2018-2020): A Kerényi Károly Szakkollégium mentora
- 2014: további előadások és szemináriumok a doktori iskola hallgatójaként, főként 20. sz. első felének magyar irodalma; 20. sz. második felének magyar irodalma tárgyakból
- 2014-től a Leőwey Klára Gimnázium magyar-filozófia tanára, 2019-től a magyar munkaközösség vezetője

Nyelvtudás

- angol B2
- svéd B1

Konferenciaszereplések

- 2009 áprilisában a *XXIX. OTDK Konferencia* Humántudományi Szekciójának Irodalomelmélet tagozatában harmadik helyezést értem el. A dolgozat címe: *Gyűjtőpont. Szabó T. Anna költészetéről*; témavezetőm Dr. Mekis János volt.
- 2011-ben részt vettem XXX. Jubileumi OTDK, *Aranykulcs. Babits Mihály Ady-képe* című dolgozatomat

- 2011. március 26-án részt vettem az *I. Pécsi Országos Filozófiatanári Konzultáció Művészet és etika* című konferenciáján, ***Egy költő kétkulcsos etikája*** című Babits-előadásommal. Az előadás írott változata megjelent a Dr. Bertók Rózsa által szerkesztett *Esettanulmányok* című kötetben. Virágmandula Kft., 2011.)
- 2012. áprilisában részt vettem a *szombathelyi Intézményközi TDK-n*, ***A tárgyak nyelvén szólni*** (*A „tárgyas” költészet múltja és jelene a magyar irodalomban*) című előadásommal
- 2012. november: *Babits és kortársai* konferencia, PPKE-BTK-IDI; Piliscsaba, előadás címe: ***Babits Mihály Ady-képe***.
- 2016. szeptember 29. *Nemes Nagy Ágnes- és Újhold-konferencia*, PIM, az Általános Irodalomtudományi Kutatócsoport szervezésében, előadásom címe: ***Az újholdas tárgyiasság hatása a kortárs irodalomra*** (*Hatástörténeti vázlat és fogalmi tipológia*).
- 2017. november *Leírás konferencia* a Magyar Irodalomtörténeti Társaság Összehasonlító Irodalomtudományi Tagozata és a Pécsi Tudományegyetem Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézetének Modern Irodalomtörténeti és Irodalomelméleti Tanszéke közös szervezésében, előadásom címe: ***Tárgyleírás, tárgyas leírás, leíró tárgyiasság: komparatív költészettörténeti áttekintés***.
- 2019. május 2. *Tandori szimpózium*; előadásom címe *A tárgyas Tandori*
- 2019. május 16-18, Kerényi Károly Szakkollégium Konferenciája, előadásom címe: *Tárgyas tendenciák*
- 2020. október 10., Kerényi Károly Szakkollégium Konferenciája, előadásom címe: *Új tá(rgy)jköltészet*

Publikációs jegyzék

Kritikák:

- *Játék a magasban*, Tóth Krisztina *Magas labda* című kötetéről = *Irodalmi Páholy*, 2010. nyár
- *Ugyanazt a fagyot*. Miklya Anna: *Eső = Bárka*, XXI. 2013/2, 124–125.
- „...most majd minden jóra fordul”. Dragomán György: *Oroszlánkórus = Bárka*, 2016/3., 123–125.
- „mint akit eltakar egy szó”. Darvasi László: *Taligás = Bárka*, 2017/1.
- „Üresnek kell lennie”. Szabó T. Anna: *Töréstezt = Bárka*, 2017/3. 118–119.
- „és a kamasz jön utánam”. *Szívlapát*. Kortárs versek = *Jelenkor online*, 2017.11.07. <http://www.jelenkor.net/visszhang/899/es-a-kamasz-jon-utanam>
- *A fa körül az aszfalt*. Peer Krisztián: *42 = Jelenkor*, 2017/7–8., 916–920.
- „megrekesztették benne a szellemet”. G. István László: *Nem követtem el = Alföld*, 2018/3., 111–114.
- „...folyton szónokolni kell”. Szabó T. Anna: *Határ = Jelenkor online*, 2018. 09. 01. <http://www.jelenkor.net/visszhang/1104/folyton-szonokolni-kell>
- *Oldani az irritációt. Verskultúrák. A líraelmélet perspektívái = BUKSZ*, 2018. nyár-tél, 229–231.
- „...a világ héj”. Rakovszky Zsuzsa: *Történesek = Kulter*, 2018. 11. 26. <http://kulter.hu/2018/11/a-vilag-hej/>
- „az én vagy és az is én vagyok”. Varga László Edgár: *bejárónőm, isten = Tempevölgy* <https://tempevolgy.hu/index.php/10-gantry/4-about-joomla>
- „Szó alapú tájfesték”. Szálinger Balázs: *360°, 361° = Alföld*, 2019/6., 108–112.
- *Továbbra is néma testek*, Darabos Enikő: *Testmetaforák = Bárka* 2019/6. 129-131.
- „A félelemig nem merészkedett soha”. Nádasdy Ádám: *Jól láthatóan lógok itt = Műhely*, 43. évf., 2. sz., 70-71.
- *A szemem felejtett nagyítólencse*. Juhász Attila: *Lassúnézés, Műhely*, 2021/3, 86-87.

Tudósítás:

- *Feltámadhatnak-e az élők*; Térey János *Káli holtak* című kötetének pécsi bemutatójáról; <http://www.barkaonline.hu/helyszini-tudositasok/6333-feltamadhanak-e-az-el-k> (Pécs, Trafik, 2018. június 14.)
- A 2018-as FISZ-táborról: <http://www.barkaonline.hu/helyszini-tudositasok/6362-fisz-tabor--201undefined>

Tanulmányok:

- *Egy költő kétkulcsos etikája* (Egy konferencia-előadás írott változata), in dr. Bertók Rózsa (szerk.): *Esettanulmányok*, Mandulavirág Kft., Pécs, 2011
- *Objektivitás és versfotográfia. Szöveg és kép viszonya Szabó T. Anna első köteteiben = Annona Nova 2012*, A Kerényi Szakkollégium évkönyve, PTE-BTK KKSz, Pécs, 2013. 55–66.
- *Babits a cybertérben – Hogyan segíthetjük elő az értelmező olvasást konstruktív pedagógiai eszközökkel?* = *Annona Nova VI.*, PTE BTK Kerényi Károly Szakkollégium, Pécs, 2014., 65–74.

- *Tárgyiasság és objektivitás = Műhelylapok*, PTE BTK Kerényi Károly Szakkollégium, Pécs, 2014., 81–94.
- *Az újhordas tárgyiasság hatása a kortárs irodalomra, (Hatástörténeti vázlat és fogalmi tipológia) = „folyékony szobor vagy szilárd szökőkút”, Tanulmányok Nemes Nagy Ágnesről és más újhordasokról*, Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2017, 360–371.
- „Semmi se kész, amíg rá nem néztem”. Kiss Georgina és Závada Péter beszélgetése a tárgyiasságról = *SZIFOnline*, 2017. június, http://www.szifonline.hu/?cikk_ID=761
- *Nemes Nagy Ágnes személyes tárgyiassága = Műhely*, megjelenés előtt: 2022/3

Szerkesztés:

- *Műhelylapok, A Kerényi Károly Szakkollégium Műhelynapjai konferencia előadásainak szerkesztett változata, PTE BTK Kerényi Károly Szakkollégium, Pécs, 2014., szerk.: Csöngé Tamás, Kiss Georgina, Pálfy Eszter)*

Díjak, eredmények

- 2009. április: OTDK III. helyezés
- 2010. szeptember: Köztársasági Ösztöndíj
- 2011. szeptember: Köztársasági Ösztöndíj